

Національна академія наук України
Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології
ім. М. Т. Рильського

**РОЛЬ УЧЕНИХ-ГУМАНІТАРІЇВ
У СПРИЯННІ СТАБІЛІЗАЦІЇ СИТУАЦІЇ
ТА ВІДНОВЛЕННЯ МИРУ В УКРАЇНІ**

матеріали Круглого столу

м. Київ
ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України
16 липня 2014 року

Київ
2014

УДК 001.32+061.2]:329.733(477)

ББК 72+66.76(4УКР)6

P-68

Друкується за рішенням вченої ради Інституту мистецтвознавства,
фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України
(протокол № 9 від 21.08.2014)

Головний редактор: *Г. Скрипник*

Роль учених-гуманітаріїв у сприянні стабілізації ситуації та відновлення миру в Україні : матеріали Круглого столу / ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, м.Київ, 16 липня 2014 року [голов. ред. Г. Скрипник]. – К., 2014. – 92 с.

ISBN 978-966-02-7380-1

ISBN 978-966-02-7380-1

© ІМФЕ ім. М. Т. Рильського
НАН України, 2014

КРУГЛИЙ СТІЛ «РОЛЬ УЧЕНИХ-ГУМАНІТАРІЇВ У СПРИЯННІ СТАБІЛІЗАЦІЇ СИТУАЦІЇ ТА ВІДНОВЛЕННЯ МИРУ В УКРАЇНІ»

м. Київ
ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України
16 липня 2014 року

Ганна Скрипник,
доктор історичних наук,
академік НАН України,
директор ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН
України

Шановне товариство! Сьогоднішній Круглий стіл ми зібрали у відповідь на ті драматичні події, що відбуваються на Сході України. Ще донедавна видавалося б абсурдним говорити про війну в Україні, а сьогодні – це страшна реальність. Для присутніх, гадаю, є очевидним, що збройне протистояння на Донбасі є наслідком як опосередкованого, так і безпосеред-

нього військового вторгнення Росії на українську землю. Від російських «градів» і мінометів уже загинули тисячі людей. Мета вторгнення – не допустити реалізації євроінтеграційних прагнень українського народу, накинути Україні свій проект геополітичного вибору і перспективу інтеграції у так званий «русский мир».

Водночас не варто ігнорувати й того факту, що причини трагічних подій на Донбасі певною мірою криються також у неадекватній внутрішній політиці України останніх десятиліть. Адже не секрет, що впродовж усіх років незалежності цей регіон було віддано на відкуп місцевим політико-олігархічним кланам, які (для гарантування собі постійної електоральної підтримки і формування протипаку реплі України) створили тут своєрідну «пострадянську резервацію», орієнтовану на «русский мир»; розгорнули тотальну антиукраїнську істерію в місцевих ЗМІ і фактично легітимізували переслідування місцевих активних діячів українського просвітницького руху.

Проте переконана, що за умови припинення зовнішніх вторгнень українці, навіть за цих складних гуманітарних протиріч у регіоні, здатні порозумітися, відновити мир і територіальну цілісність нашої країни. На нашу думку, завдання вчених-гуманітаріїв полягає якраз в об'єднанні зусиль для формування належного інформаційного простору держави, для відновлення стабільності і миру. Отже, закликаю у своїх виступах не замикається на причинах збройного протистояння, а більше вести мову про можливі шляхи вирішення існуючих проблем.

Ми – науковці, журналісти і творча інтелігенція – маємо відчувати спільну відповідальність за те, що відбувається, і передусім спробувати окреслити ті наукові заходи і проекти, які зможемо реалізувати. Щоб результати роботи зібрання були більш зримими, необхідно в наших виступах акцентувати, як можна вдосконалити гуманітарну складову внутрішньої політики, яким має бути інформаційний простір держави, як збалансувати мовно-культурні запити регіонів і піднести рівень національної свідомості громадян.

Шановні колеги! Перш, ніж ми безпосередньо перейдемо до реалізації власне програми нашого зібрання, дозвольте мені представити вчених, які сьогодні долучають свій голос до нашого із зарубіжжя і додають нам сил та сподівань, що Європа нас почує. Насамперед це поважний гість і співорганізатор заходу – президент Міжнародної асоціації українців Міхаель Мозер. Лише в короткій репліці скажу присутнім про те, що пан Міхаель узяв на себе важкий тягар відповідальності за презентацію України в європейському світі. Зокрема, він проводить тематичні круглі столи в європейських країнах; навіть оприлюднив персональне звернення з приводу ситуації в Україні до Президента Австрійської держави, представником якої він є. А чого вартує його участь у численних міжнародних конференціях, де пан Мозер як очільник україністичної течії в сьогоднішній гуманітаристиці робить вагомий внесок в адекватне сприйняття української проблематики світом, а також у сприяння вирішенню наших внутрішніх проблем. З вашого дозволу, буду прохати пана Міхаеля виступити сьогодні співголовою нашого заходу.

У процесі спілкування всі інші поважні учасники нинішнього зібрання будуть представлені аудиторії і, я гадаю, що ми належно пошануємо думку кожного. Отже, безпосередньо переходимо до обговорення заявленої проблеми – роль учених-гуманітаристів у забезпеченні стабільності та відновленні миру в державі; у пошуках шляхів, як покласти край тим згубним драматичним подіям, що точаться сьогодні на Сході України. Слово надається президенту Міжнародної асоціації українців Міхаелю Мозеру.

**Міхаель Мозер,
президент
Міжнародної асоціації українців,
професор Віденського університету**

Дуже дякую, пані академік Скрипник, за люб'язні слова. Не буду довго говорити. Я тут маю таку особливу роль, бо все-таки працюю, дію не в Україні, а в Австрії чи, у ширшому контексті, у Центральній і Західній Європі, і як президент Міжнародної асоціації українців маю усвідомлювати свою відповідальність. Гадаю, що фактично я усвідомлюю цю відповідальність і можу сказати, що моє життя змінилося так само, як життя всіх гідних науковців-гуманітаріїв, бо ситуація така, що ми просто не можемо далі так працювати, як раніше. Ми просто сиділи над книжками, займалися наукою. Сьогодні, звісно, і надалі сидимо над книжками, надалі викладаємо, надалі займаємося наукою дуже поважно, скільки нам дано. Але водночас звертаємося до наших спільнот, у моєму випадку – це Західна Європа, це Центральна Європа. Наш обов'язок полягає в тому, щоб ми також займалися пропагандою, бо ми перебуваємо в ситуації інформаційної війни. Наголошу лише, що наша пропаганда є і має бути пропагандою правди. Намагаюся якнайкраще займатися пропагандою правди. Що я роблю? Уже в лютому як президент Міжнародної асоціації українців я написав листа, у якому пояснив, що ми всі тільки за багатомовну, багато-

культурну Україну. Майдан також був багатонаціональним і багатомовним. Хоча ми стоїмо за одну державну українську мову, але це не означає, що ми не виступаємо за різноманітну Україну. Я написав різні листи до західних видань, зокрема, до провідного журналу «Der Spiegel», у якому ще в лютому були опубліковані просто огидні статті. Дуже пишаюся тим, що мої листи прочитали вголос під час демонстрації біля редакції цього журналу.

Я вперше (хоча є науковцем, який пише передусім статті до наукових журналів і до наукових видавництв висилає свої рукописи книжок) почав писати статті до провідних газет, щоб повідомити наших людей про те, що насправді відбувається в Україні, бо, на превеликий жаль, наші люди, наші журналісти дуже часто усвідомлюють Східну Європу крізь призму Москви. Вони виховувалися на підручниках з Москви, вони вивчали російську мову – і це добре. Проте, коли вони пишуть про Україну, то треба знати про Україну безпосередньо з України, а не через Москву. Я наполягаю, щоб ми все-таки працювали в річищі цієї вимоги, щоб у нас постали такі кадри і серед журналістів.

Я також, скажімо, щодо викладів трохи змінив свою програму. Наприклад, на конференції Міжнародної асоціації славістів у місті Балцені, присвяченій ролі ЗМІ в сучасній історії мов, моя доповідь стосувалася мови Майдану в українських ЗМІ, бо ми маємо говорити про ці наші події якомога більше, щоб світ дізнався про нашу правду, і ця правда доволі однозначна. Заважу, що я звернувся до Президента Австрії у відкритому листі після того, як Австрія прийняла пана Президента Путіна, бо треба завжди сказати своє. Це моє глибоке переконання. Я це зрозумів щонайпізніше в січні, коли перші люди померли саме тут. Я з вами плакав щоденно з огляду на те, що відбувалося. Ми надалі іноді плачемо, але треба перестати плакати, бо насправді – ми сильні, і ми боремося за нашу правду. Дуже дякую!

Ганна Скрипник: Дякую Вам, пане Міхаелю! Шановні колеги, переконана, що якщо ми маємо такого поважного амбасадоро-

ра в Європі, то це означає, що далеко не все нами втрачено і ми маємо добру підтримку.

Шановне товариство, нині надто важливо для нас знати про те, що відбувається там, на Донбасі, у регіоні, який сьогодні найбільше потребує нашої уваги, безпосередньо від його жителів, як мовиться, з перших уст. Дозвольте надати слово пану Анатолію Загнітку, члену-кореспонденту Національної академії наук, декану філологічного факультету Донецького національного університету. Дякую, пане Анатолію, що Ви сьогодні тут з нами!

***Анатолій Загнітко,
доктор філологічних наук, професор,
член-кореспондент НАН України,
декан філологічного факультету
Донецького національного університету***

Шановні колеги! Дякую за можливість виступити! Ситуація нині надзвичайно небезпечна, тому, безперечно, те питання, яке сьогодні винесено на обговорення, є дуже актуальним. Хоч як би ми не говорили про наші помилки в минулому, все одно треба виокремити один із нюансів, який ми чомусь завжди оминаємо – це проблема кадрів. Необхідно звернути увагу на те, що й досі більшість вищих навчальних закладів, зокрема класичних і неklasичних університетів, очолюють, а отже, і формують там гуманітарний простір, ті самі можновладці, які були і в попередні

роки. Якщо подивитися на сучасну мапу Луганщини й Донеччини, то побачимо, що біля витоків продиктованої ззовні ідеї так званої «Новоросії», яка сьогодні дедалі наполегливіше намагається сформувати собі певний ідеологічний напрям та інформаційну легітимізацію, перебувають ті самі викладачі, професори, котрі формували дух студентства вчора і сьогодні продовжують його формувати різними українофобськими навчаннями. Щодо заходів. Я не хочу оцінювати те, що відбувається, бо це дуже важко, адже моя сім'я, зокрема, пережила дні, коли російські «гради» стріляли буквально в кілометровій відстані від нас, і люди гинули в Мар'їнці та Олександрівці, тому не хочу цього торкатися. Озвучу конкретні пропозиції. Переді мною газета «Новоросія», яку вкидають у кожную поштову скриньку, розносять по всіх хатах у селах і містах Луганщини, Донеччини. На сьогодні український простір засобів масової інформації Луганщини, Донеччини порушено, українські канали, такі як Перший національний, 1+1, 112-й, зникли. Усі інші канали – НТН, ICTV – присутні, але вони ніколи за духом українськими не були. Щоправда, нині і їх вимкнули в Донецьку. Це означає, що йде повне спустошення українськомовного мас-медійного простору на цих територіях і потрібне негайне втручання української влади для употужнення українського інформаційно-медійного ресурсу.

Можу сказати, що ще в лютому нами було підготовлено й запропоновано Донецькій обласній державній адміністрації спеціальний проект: ішлося про проведення щорічного свята «Українська весна», або «Світ України-Руси». До цього свята ми передбачали цілу низку заходів. Зокрема, обмін викладачами між провідними університетами. Мова йде не тільки про обмін викладачами-гуманітаріями, а й представниками природничих та технічних наук. Шкода, що подальші події не дали можливості розгорнути цей проект. Він існує, і я його залишу присутнім колегам для того, щоб можна було з ним ознайомитися. Нині штаб-квартира Донецької облдержадміністрації розміщується в місті Маріуполі, але, на жаль, і досі нічого з реалізації цього проекту не передбачено.

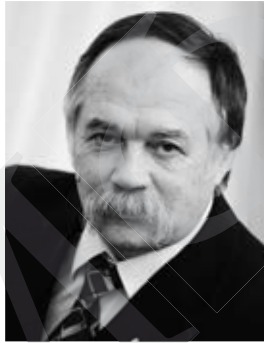
Ще один нюанс, який потрібно врахувати сьогодні. Крім того, що я сказав, необхідно повернути престижність українському мас-медійному простору в цих регіонах, бо без нього не буде подолано мовно-психологічного травматизму, якого зазнало суспільство і наслідки якого на сьогодні є надзвичайно важкими. Передусім підняти з колін усе українське, адже низка проукраїнськи налаштованих студентів постраждали саме за те, що вони розмовляли українською. Студенти телефонують і, переживаючи за мене, просять не розмовляти на вулицях Донецька українською, щоб не потрапити «під роздачу» проросійських бойовиків. Вони турбуються за моє життя. Отже, можете самі оцінити ту атмосферу, яка панує нині в наших краях. Постає питання, як повернути українськість в український Донбас, у який спосіб. Очевидно, не вистачає не лише мілітаризованих, а й медійних ресурсів для вклинення в цей проросійський інформаційний простір. Відомо, у світі є різноманітні засоби для того, щоб подолати інформаційну окупацію. Це кіберзахист усього простору державою. Якщо цього не буде, то всі наші потуги будуть марними.

Заходи, що їх запропонувала наша освітянська група, – відкриті й доступні. У мас-медійному просторі України є надзвичайно важливий ресурс, який створила кафедра української мови та прикладної лінгвістики Донецького національного університету. До нього є доступ з будь-якого куточка земної кулі. Ми вдячні всім, хто до нас заходить, спілкується з нами. Але ще раз повторюю, що це дециця, бо для масового користувача вона не доступна.

Ганна Скрипник: Шановне товариство! Хотіла б звернути вашу увагу, що в папках, які ви отримали, є пакет документів, серед яких – проект Звернення нашого Круглого столу, який ми спільно маємо сьогодні доопрацювати, внести пропозиції, прийняти і запропонувати громадськості. Хотілося, щоб представлений проект Звернення кожен із присутніх доповнив конкретикою (щодо того, як можна відновити мир і українську державність на Сході України). Крім того, є певні тематичні

нюанси, пов'язані із загальною ситуацією в гуманітаристиці, – яким чином ми маємо трансформувати й реорганізувати, власне, українську гуманітаристику, щоб вона мала більш прикладний характер, працювала в Україні на суспільну стабілізацію, на гармонізацію міжнаціональних стосунків тощо. Прошу, вносьте в такому контексті свої пропозиції, щоб можна було їх узагальнити й запропонувати науковій спільноті цілої України.

Давайте ми передусім заслухаємо колег, котрі приїхали зі Сходу та Півдня України. Слово декану історичного факультету Одеського національного університету, доктору історичних наук, професору Кушніру.

***В'ячеслав Кушнір,
доктор історичних наук, професор,
декан історичного факультету
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова***

Шановні колеги, у мене є декілька пропозицій. Ми розмірковуємо про завдання інтелігенції. Зокрема, слід сказати про те, що ми й не припиняли тієї роботи, яка спрямована на утвердження стабільності й на те, щоб Україна, зрештою, стала Україною. Проте, з огляду на сьогоднішні події, слід, очевидно, більше враховувати регіональну специфіку. Я представляю один з регіонів і можу сказати, що ми маємо конкретні завдання на

сьогодні і на перспективу. На сьогодні, якщо говорити, знову ж таки, про наш регіон, першочерговим завданням є інформаційна й просвітницька робота. Людям потрібно розповісти про те, що таке так звана «Новоросія» насправді, як вона утворилась і якою вона була. Нині це є міф, який використовують, зважаючи на те, що широкий загал необізнаний у таких питаннях. Тобто є політичний міф, який намагаються використати зовнішні сили. Ми розпочали роботу із розвінчування цього міфу, і я думаю, що вона обов'язково дасть свої результати. Нам потрібно поширювати об'єктивні знання про цей політологічний феномен.

Інше важливе й невідкладне на сьогодні завдання – це розвіяти ще один міф: про те, що Південь України нібито не є українським і буцімто ніколи й не був українським. Історичні факти, історичні відомості свідчать зовсім про інше. Український чинник був одним з основних в історії розвитку Півдня України – і культурного, і економічного. Однак до 1991 року про це мало говорили, а якщо й говорили, то не в повному обсязі. Отже, перед нами стоїть важливе завдання – через засоби масової інформації говорити правду про Південь України, про те, що він є українським.

Про завдання на перспективу. В Одеському університеті на історичному факультеті є спеціальність «етнологія». За всі роки ми випустили близько двохсот спеціалістів-етнологів, і хочу запевнити сьогодні високу місію етнологів в українському суспільстві. На прикладі нашого регіону можна стверджувати, що етнологи відіграють важливу роль не тільки в культурному, але й політичному житті. Скажімо, відомий всій Україні так званий Парад вишиванок, на який в Одесі виходять уже тисячі людей різного віку, – це ініціатива однієї людини-етнолога, підтримана іншими етнологами. І ось з'явився отакий особливо важливий в наші дні рух.

Ще один приклад: це коли десять тисяч одеситів вийшли й розгорнули півторакілометровий прапор України. Це також ініціатива етнологів, істориків, політичних та громадських організацій. Проте існує проблема. Вона полягає в тому, що, на жаль, скорочується кількість місць – спеціалізацій на цю історичну

дисципліну: якщо раніше було десять, то тепер виділяють лише п'ять. До того ж випускникам у дипломі не зазначають, що вони є етнологами – викладачами історії, незважаючи на те, що студенти-історики проходять педагогічну практику, вивчають педагогічні дисципліни, тобто мають всі підстави називатися і бути вчителями. Ця сумна практика призведе до того, що незабаром вивчати етнологію ніхто не захоче. Я просив би, щоб іще раз від учасників нашого Круглого столу пролунала думка про важливість етнології як окремої історичної дисципліни.

Скажу про ще одне завдання, як на мене, дуже важливе. У нашій історії з 1991 року було два патріотичні сплески – це власне 1991 рік, коли скрізь, у тому числі в нас на Півдні, був величезний інтерес до народознавчих дисциплін. У школах ці дисципліни читалися і на уроках, і на факультативах. Але через відсутність підтримки цей рух згас. Сьогодні ми переживаємо другий сплеск. Ми маємо використати нинішню ситуацію для того, щоб народознавчі дисципліни знайшли своє почесне місце, зокрема, у навчальному процесі шкіл та вишів. Я кажу це ще й тому, що питання утвердження української мови в Одесі не втрачає своєї актуальності. На жаль, нині триває русифікація студентів – вихідців із сільської місцевості.

Слід також наголосити на тому, що в нас на історичному факультеті, наприклад, проблеми, якою мовою писати випускню роботу, не існує, тоді як практично в усіх вишах Одеси це питання ще актуальне й потребує вирішення. Утім, це не така вже й складна річ. Достатньо моніторити питання – просто опитувати, якою мовою викладаються дисципліни. Це вже актуалізує проблему, і молоде покоління викладачів реагує. Вирішенню проблеми могли б посприяти громадські консультативні ради, які існували при керівниках області. На початку 1990-х років вони були досить дієвими. Туди входила патріотично налаштована інтелігенція, яка проводила моніторинг використання української мови, і він давав свої позитивні результати. Сьогодні ці організації також існують, однак ефективності їхньої роботи не видно. Потрібно, щоб влада була нашим союзником і

допомагала в патріотичному вихованні. Трапляються сьогодні випадки, коли студенти вищих навчальних закладів, які пройшли навчання на військовій кафедрі, відмовляються йти на фронт, і це, як ви розумієте, проблема, що свідчить про відсутність належного патріотичного виховання. Отже, у нас попереду багато роботи.

Ганна Скрипник: Дякую, пане В'ячеславе! Дозвольте надати слово ще одному представнику саме вишівської наукової еліти. Цей учений зайняв таку відважну патріотичну позицію під час майданівських подій, що кіровоградська влада «регіоналів» побачила в ньому загрозу для себе і його навіть ув'язнили й «закрили» в СІЗО. Громадськості Кіровоградщини довелося боротися за те, щоб його вивільнити. Дякувати Богу, події повернулися таким чином, що Олександр Ратушняк сьогодні з нами. Слово доценту Кіровоградського педагогічного університету Олександрові Ратушняку.

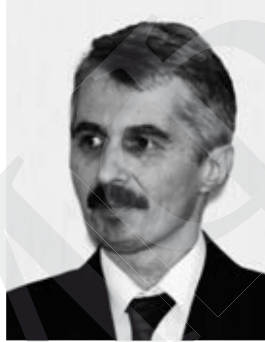

**Олександр Ратушняк,
кандидат педагогічних наук, доцент
Кіровоградського державного
педагогічного університету
імені Володимира Винниченка**

По-перше, дуже дякую за підтримку під час перебування в СІЗО. Саме наукова громадськість висловила значну підтримку, і

це сполохало місцеву владу. Хоча нині ситуація й змінилася, але, на жаль, не так, як би того хотілося. Кіровоград – центр України. Сьогодні на нього зазіхають ідеологи так званої «Новоросії», про що тут уже мовилося. Нині в нас є потужна українська громадськість, яка разом відстоює свої інтереси, проте є в нас і апологети так званого «руського мира», якими керує Москва. Під час подій на Майдані ми демонтували пам'ятник Кірова із центральної площі міста і перейменували її на площу Героїв Майдану. Наразі постало питання назви міста, адже «Кіровоград» – це взагалі неактуальна назва, яка тягне в більшовицьке минуле. Згадувані апологети «руського мира» наполегливо нав'язують назву «Єлісаветград». Проте ця назва символізує наше колоніальне минуле. Як тільки вона утвердиться, відразу включить нас у контекст так званої «Новоросії». Тому ми не можемо допустити, щоб українському місту в центрі України було повернуто ту ганебну колоніальну назву цариці Єлизавети і, таким чином, щоб ми знову стали частиною міфічної «Новоросії». Це справа державної ваги, тому я звертаюся до наукової громадськості України допомогти відстояти українську назву. Щодо цього є різні версії, але не хочеться зупинитися на них зараз, бо це окрема тема. Центр українства Кіровоградщини гуртується навколо «Українського клубу», який був у нас створений 2007 року. На його базі ми працюємо з молоддю. Звичайно, сьогодні такі ініціативи мали б підтримуватися державою, але цього, на жаль, немає. Ще одне важливе питання – медійний простір, медійні ресурси. У нас, слава Богу, більшість газет україномовні, а ось кіровоградське телебачення потребує змін та оновлення. З цього питання ми зверталися в департамент телерадіомовлення України, адже нашим каналом керують ті самі «регіонали», як відстоювали «руський мир», так і нині продовжують ту ж інформполітику: усе інтерпретують у проросійському дусі. Тому доти, допоки в нас не буде медійного українського простору й не буде українського телебачення, науковцям буде складно лише силою слова створювати український простір і відстоювати його, адже для цього потрібні комунікаційні системи.

Ганна Скрипник: Шановне товариство, не випадково у виступах акцент зроблено на ролі медійних засобів, бо сьогодні від цього насамперед залежить успіх або неуспіх розбудови української України. Відомо ж бо, що кампанія дискредитації, яка розгорнута Росією проти нашої держави, потужно впливає на «уми» наших співгромадян на Сході країни саме тому, що цей регіон фактично ізольований від українського інформаційного простору. Дозвольте надати слово для інформування про стан справ у цій царині директору Департаменту інформаційної політики Державного комітету телебачення і радіомовлення України Богдану Остаповичу Черваку.

Богдан Червак,
*директор Департаменту інформаційної
політики Державного комітету
телебачення і радіомовлення України*

Шановні учасники Круглого столу! Уже стало певною ознакою вияву патріотизму заявляти про те, що Україна програла інформаційну війну. Мені здається, що немає сьогодні аналітика чи експерта, який би не починав свій виступ саме із цього. Наведу лише два факти, які ілюструють протилежне і свідчать про те, що Українська держава й українці можуть опиратися російській інформаційній агресії. Якби ми прогнали інформаційну війну, то ми б не змогли обрати Президента в першому турі. Уся російська

інформаційна машина з її потужностями й фінансовими впливами була спрямована на те, щоб: а) зірвати вибори Президента, б) щоб вибори Президента відбулися в недемократичній атмосфері і, таким чином, були дискредитовані. Не вдалося. Українці прийшли на виборчі дільниці й голосували не так за Президента Порошенка, як проти Росії та Путіна. Це не є ознака програшу в інформаційній війні. Другий момент. Усі голосування з українського питання, що відбуваються в Раді Європи, не на користь Росії, а на користь України. Якби інформаційна машина Росії була такою потужною, а ми були б такими слабкими, то, повірте, такого б не відбувалося. При цьому я далекий від того, щоб ідеалізувати ситуацію і не усвідомлювати реальної проблеми, яка на сьогодні існує. Проте займатися національним мазохізмом – це означає апriorі програсти українсько-російську війну. Або ж згадаймо горезвісну газету «Новоросія» (центральный орган московських терористів на Донбасі). Нині редактора цієї газети заарештовано, Службою безпеки нейтралізовано її розповсюджувачів. І це, так би мовити, та протидія інформаційній кампанії, у тому числі друкованим ЗМІ, яка сьогодні відбувається.

Ще один досить важливий момент для усвідомлення й розуміння ситуації. Вам відомо, що кожному випускникові середньої школи в Криму, коли там почалося російське вторгнення, Міністерство освіти надіслало sms-ку, у якій просило повідомити й відповісти на три запитання, чи випускник школи вважає себе українцем; чи хоче він навчатися у вищому навчальному закладі України; і, якщо хоче, нехай повідомить, у якому, а Міністерство в цьому посприяє. Чимало випускників шкіл, цензурно висловлюючись на адресу українського Міністерства освіти, сказали, що не хочуть навчатися в українських вишах. Я думаю, що ситуація з настроями людей на Донбасі не дуже відрізняється від ситуації, яка є в Криму. До чого я веду? Ми повинні зрозуміти й усвідомити, що є категорія людей в Криму і на Донбасі, яка не підвладна будь-якій інформаційній кампанії. Ці люди ненавидять Українську державу, вони ніколи не змиряться з тим, що є Українська незалежна держава, і не варто витрача-

ти свої зусилля на те, аби їх переконати. Краще зосередитися на підтримці української армії.

В Адміністрації Президента порушувалося також питання про те, що треба рятувати дітей з Донбасу, адже вони, так би мовити, страждають від сепаратистів і терористів. З цього приводу представник ООН запропонував ввести в Україні таку категорію, як діти-комбатанти, тобто діти-учасники. Дуже багато дітей на Донбасі – у Слов'янську чи Краматорську – вели облік українських танків і БТРів та передавали ці відомості Стрелкову. То чи варто нам рятувати цю категорію дітей і допомагати їм?

На жаль, ця реальність жорстока, її треба розуміти. Пропонує до заходів, які віддзеркалені в цьому Зверненні, додати заходи іншого характеру, можливо, непопулярні, але дуже необхідні. Скажімо, ми повинні створити всі умови, щоб кожен, хто хоче виїхати з України, хто не визнає Україну Батьківщиною, а визнає Путіна за Бога, мав би таку можливість. «Поїзди щастя» мають регулярно курсувати в Росію, і кожен охочий має залишити Україну, якщо він не хоче пов'язувати з нею свою долю. Ми маємо говорити про необхідність створення фільтраційних таборів, аби Головне розвідувальне управління Служби безпеки України мало можливість проводити роботу серед переміщених осіб чи так званих біженців. Адже серед них є і диверсанти, і терористи, мета яких – дестабілізувати ситуацію. Це – реальність, і цю реальність треба розуміти, треба усвідомлювати.

І насамкінець дещо про телебачення. Панове, треба переконати владу і суспільство, щоб усі українські канали, які є в Україні, були українські не тільки за формою, а й за змістом. Треба ставити максимальні пріоритети й намагатися їх утілювати.

Ганна Скрипник: Шановні колеги! Оскільки йдеться про непросте середовище Сходу і Півдня України, де проявляються антиукраїнські настрої, на яких спекулює сьогодні Росія, то давайте ми послухаємо соціологів. Гадаю, що вони професійно й об'єктивно викладуть свою точку зору на події, опираючись на статистичні дані. Яка справді є етнополітична модель сьогодні-

нішнього Півдня і Сходу України; чи домінують там антиукраїнські настрої, чи все ж вони є ситуативними – залежними від тих чи інших політичних обставин? Слово заступнику директора Інституту соціології професору Євгену Головаха.

Євген Головаха,
доктор філософських наук, професор,
заступник директора
Інституту соціології НАН України

Непроста ситуація склалася впродовж останніх місяців у східних регіонах, які стали проблемними в Україні. На початку подій ми фіксували, що ці райони не підтримують Майдану. З тих настроїв ми розуміли, що там буде складно. Проте останнім часом, загалом, простежується позитивна динаміка. Менша кількість людей, які переконані, що сучасна українська влада діє проти населення регіону. Питома вага противників входження цих областей до складу України зменшилась удвічі і зараз становить 10–15 %. До речі, є велика проблема – зараз Донбас покидають проукраїнськи налаштовані люди, зменшується їх питома вага у складі населення. Ми отримуємо регіон, де практично не буде кому реалізовувати мету – відновлення засад української державності в усіх сферах.

Нині масові настрої змінюються – 60 % населення Донбасу підтримують ідею, що ці регіони мають бути у складі України.

Це дуже важливо. З цією частиною населення треба працювати. Інша річ – як працювати? Треба знати психологію цих людей. Вона патерналістська. Ми знаємо чому – це був державно регульований промисловий регіон, у який за часів Радянського Союзу робилися великі вливання. Така психологія панує і тепер. Українська держава має враховувати це. Тобто треба говорити про те, що Україна займатиметься соціальними питаннями, звертатиме значну увагу на проблеми людей у цих регіонах. Це стосується як інфраструктурної, так і гуманітарної політики. У цілому, якщо вдасться вирішити військові проблеми, то є шанс, що переважна більшість людей підтримає відновлення українського Донбасу.

Насамкінець кілька слів про наші завдання. Соціологи виробили концепцію публічної соціології, і Президент нас підтримав. Ми маємо стати публічними гуманітаріями. Тільки так зможемо щось зробити. Тобто кожний гуманітарій має відчувати відповідальність: війна – так війна. Ми хочемо, щоб хтось за нас воював, то й гуманітарій має воювати, тобто кожен має стати публічним науковцем. Один з напрямків нашої роботи – міжнародний. Ми маємо переконувати своїх колег за кордоном, щоб вони підтримували Україну. Щодо стосунків із владою, то, може, нам треба навіть нав'язувати їй своїми зусиллями відповідну концепцію гуманітарної політики, яку вона й досі ігнорує. Щодо засобів масової інформації, то я однозначно проти ідеї, що мають бути тоталітарні засоби масової інформації. Але найбільш вагомими аргументами за українську державність у ЗМІ маємо використовувати. Тут не час для дискусій, час для того, щоб пояснювати простим людям правду про те, що відбувається. Я вам скажу таку єдину річ, що ми, як гуманітарії, маємо розуміти як, яким способом вести коректну й результативну пропаганду. Не формулюйте громіздких фраз, бо якщо речення більше восьми слів, то не кожна людина вже його розуміє. Якщо речення більше тринадцяти слів (що для нас не проблема), то навіть освічені люди дедалі гірше починають розуміти сенс. Ми вже маємо виробити нову мову, мову часів війни – лаконічну і цілеспрямовану. І оце буде правильно. Так маємо працювати.

І останнє – наші стосунки з людьми, які живуть на Донбасі, – це дуже важливо. Зрозумійте, що ми маємо їм створити умови, аби вони могли розібратися, що робиться. Ідеться й про між-гуманітарні контакти. Нам треба туди їздити. Це наше завдання, і я вважаю, що всі гуманітарні інституції мають про це дбати.

Ганна Скрипник: Шановні колеги, я думаю, що надзвичайно важливою є інформація, яку подають сьогодні працівники соціологічних структур Академії наук (бо це першоджерело). Тому дозвольте надати слово етносоціологу, директору Інституту соціології, психології та соціальних комунікацій педагогічного університету імені Драгоманова, заслуженому діячеві науки і техніки, члену-кореспонденту Національної академії наук Володимиру Борисовичу Євтуху.

***Володимир Євтух,
доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України,
директор Інституту соціології,
психології та соціальних комунікацій НПУ
імені М. П. Драгоманова,
заслужений діяч науки і техніки України***

Шановні колеги, я продовжу думку Євгена Івановича. Напередодні цих драматичних подій ми проводили досить цікаве,

на мій погляд, дослідження, спрямоване в майбутнє – «Міжетнічна толерантність у шкільному колективі». З'ясувалося, що рівень толерантності, або прагнення до сприйняття інакшості, у східних і південних регіонах практично такий самий, як і в Центральній Україні. Це дуже важливо. Мало того, коли ми порівняли з моніторингом, який проводить Інститут соціології, то побачили, що в молодшого покоління (учні дев'ятих, десятих, одинадцятих класів) цей індекс толерантності приблизно на 5–7 % вищий, ніж у дорослого населення. Отже, ми повинні спрямувати увагу на підростаюче покоління, на випускників середніх шкіл. Адже в проблемних нині регіонах, як це щойно підтвердив пан Кушнір, не було спеціальних програм навчання, а саме вони дали б ефект. МОН запропонувало створити програму навчання представників національних меншин. Проте в нас інша концепція – не потрібно ділити суспільство на групи, треба робити все спільно, тоді ми зможемо підняти рівень толерантності. Наголошую, що програма формування міжетнічної толерантності має бути єдиною для всіх.

Ще видається важливим, що соціологам необов'язково об'єднуватися в окремі групи, бо як починають створюватися групи, то там починають з'ясовувати структурні моменти: хто старший, хто менший. Однак моніторинг виступів представників влади ми повинні робити. Не буду коментувати все, але зверніть увагу на конкретний виступ Міністра закордонних справ і ви побачите, що українськості й патріотизму там майже немає. Один такий момент – ми всі ніби вже звикли, що, можливо, буде безвізовий режим. Зрештою, Президент це потвердив. А тепер Міністр закордонних справ у своїх виступах відсуває цю ідею. Якщо влада відтермінує це важливе для людей питання, то зникає довіра до неї і постає питання, як і хто стає громадянином України, як і хто отримує високі призначення. Уже нині слід говорити про ефективність нової влади, щоб не творити нових «культів» і не згаяти часу.

Ще одне. Мені здається, що пан Мозер торкнувся досить важливої проблеми наших стосунків, нашої взаємодії не тіль-

ки з представниками еліти, але й із простими людьми на Заході. Якщо прочитати німецькомовну й англomовну, а також італомовну й іншу пресу за останній тиждень, то стане зрозуміло (я стежу за цією пресою), що терези європейських симпатій схиляються вже туди, до Росії. Вони нібито засуджують анексію Криму, а водночас заявляють, що санкцій не треба застосовувати до Росії і т. ін. Нам також треба на це зважити і щось робити. Я особисто в цьому плані роблю, що можу: щодва місяці виїжджаю в Німеччину і спілкуюся там з людьми, розповідаю, що насправді відбувається в Україні. Наш однодумець там є, почесний доктор, який нам дуже багато допомагає і передусім – організувати аудиторію, у якій ми розгортаємо відповідну роз'яснювальну роботу, пропагуємо інформацію про Україну. Крім того, на мій погляд, ми проводимо дуже цікавий інноваційний семінар на Світязі й намагаємося залучити до участі наших колег не лише з Донецька й інших міст України, але й із зарубіжжя. Останні, до речі, побоюються брати участь у цих заходах, оглядаються на Росію. Проте мені здається, що це дуже важливо – знакових фахівців із зарубіжжя запрошувати на такі семінари.

На мій погляд, дуже важливо, що ми говоримо і як ми говоримо. Наша група підготувала доповідь, яка називається «My Maidan, linguistics of my card» на Конгрес політичної лінгвістики (political linguistic). Ми представили не офіційоз парадний, а подали інформацію через знайомих, учасників «Майдану», які мали поранення або допомагали й були активними. Ви знаєте, це дуже дієво. Мені здається, отакі речі варто робити. І ще одне хочу зауважити. Євген Іванович й інші говорили, що зараз є багато переміщених громадян, дуже багато приїжджає людей з Криму, студенти переводяться у вищі материкової України. Ми всіх приймаємо, при цьому дуже важливо враховувати психологічні моменти – як ми до них ставимося? Якщо ми їх добре приємемо, як своїх, то вони цю інформацію поширять далі. Наприклад, двадцять п'ять чоловік перевелися до нас на спеціальність «психологія», і ми ро-

бимо все для того, щоб вони сказали: «О, бачите, у Києві ми серед своїх».

Маю деякі пропозиції до тексту проекту Звернення. Треба звернути увагу – якщо ми пишемо у Зверненні «анексія», то ми певним чином це ніби визнаємо. Можливо, краще «окупація» сказати, бо від окупації ще можна потім відбитися.

Міхаель Мозер: Я скажу дуже стисло, і відважуся це зробити тільки через те, що все-таки я коротко виступив, і пан Євтух говорив про дуже важливі справи. Думаю, що це насправді дуже важливо, аби Україна трохи більше дбала про імідж на Заході. Захід повинен знати більше про Україну. І це не тільки провина Заходу, що люди там дуже мало знають про Україну. Тут недопрацювання України. Хай Україна не залишається цією білою плямою. Україна повинна також зрозуміти, що Росія дуже підтримує на Заході великими грошима так званий «русский мир», який саме зараз створює позитивний імідж для країни. Україна має більше дбати про свій імідж і про нас, українознавців, та про українознавчі студії на Заході. Нам потрібна фактична підтримка, а не тільки словами. Дякую!

Ганна Скрипник: Абсолютно слухні Ваші зауваження, пане Міхаелю! На кожному Конгресі українців, а також у наших Зверненнях ми апелюємо до влади, щоб нарешті помітила українознавців за межами України і підтримала зарубіжну українстику. Але, на жаль, поки що влада ігнорує ці заклики, бо вважає україністичні студії не актуальними для себе.

Шановні колеги, у нашій аудиторії представлена дуже важна когорта науковців-політологів, працівників тієї сфери науки, яка вивчає й аналізує політичні процеси і певною мірою своїми рекомендаціями моделює майбутній політичний портрет України. Як бачать наші колеги проект *Україна на Сході?* Гадаю, що керівник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень, професор Олександр Майборода, має що сказати з цього приводу.

**Олександр Майборода,
доктор історичних наук, професор,
в. о. директора Інституту політичних
і етнонаціональних досліджень
ім. І. Ф. Кураса НАН України**

Наша наукова установа не створює політичних моделей, проте ми, безумовно, відстежуємо і вивчаємо проблеми, які постали перед Україною. Головна проблема сучасної України-держави, безперечно, це боротьба «за уми». Не можу погодитися з тим, що тих громадян, котрі зараз проти України, треба відсікти і, взагалі, за них не боротися. Річ у тім, що тоді піде ланцюгова реакція – усі інші так само відчужено будуть ставитися до України. «За уми» треба боротись. Нагадаємо, що покоління німців, яке виросло у фашистській Німеччині, усе-таки згодом переосмислювало свої думки й позиції. У чому нині проблема «русского мира»? «Русский мир» здійснив злочин проти України. Але що робить злочинець, щоб виправдати цей злочин? Він шукає шляхи і форму звинувачення. Яка основна формула звинувачення щодо сучасної України з боку проросійських сил Сходу? Що це – «бандерівці», «фашизм», «бандитизм», «хунта» тощо. У зв'язку із цим я все-таки вважаю, що «русский мир» – це не зовсім пропада частина світу, що в її адептів совість збудити можна, удаючись до пояснень, наводячи факти й аргументи, які це спростовують. Так, коли вони весь час посилаються на бандерівщину і вказу-

ють на жорстокості, які нібито творилися в той час, то можна нагадати, що такі самі жорстокості творилися під час боротьби росіян проти більшовиків як з боку російського козацтва, так і з боку російського селянства та ін. Якщо б ми, наприклад, видали збірник, де б висвітлили окремо український визвольний рух, окремо російський, то б читач побачив, що боротьба західних українців нічим, по суті, не відрізнялася від тієї боротьби, яку раніше вели самі росіяни. Таке зіставлення допомогло б зрозуміти, що збройний опір українців – це не якийсь бандитизм, а це природна реакція за часів війни і революцій: така сама, якою вона була свого часу серед самих росіян. Читач шляхом такого зіставлення переконується, що подібні звинувачення проти українців не є справедливими. Я переконаний, що виправдання злочину, який сьогодні чиниться проти людей, не може бути прийнятним.

Щодо ролі українців в освоєнні так званої «Новоросії». Чому вона називається «Новоросія», а не «Новоукраїна», хоча у цьому краї більшість населення становили українці? Якщо українці освоювали ці землі і сьогодні вони є більшістю? Ми знову повертаємося до концепції «народності» чи «державності» в історії. Це ключове питання: історія – це історія народу чи історія різних державних інститутів і т. д. Очевидно, що в суспільстві слід утвердити думку, що ми ставимо в центрі історії народ, а не символ якоїсь чужої державності.

Безумовно, одна з причин нинішнього нелояльного ставлення до України з боку частини мешканців Сходу – це низька політична освіченість населення. Нам треба в Україні загалом (особливо для Східної України) розробити систему політичної освіти. Коли люди застосовують слова «фашизм», «хунта», не розуміючи їхнього сенсу, то, звісно, їм можна що завгодно під цими термінами подати. Будь-який громадянський протест ними розглядається як бандитизм. Вони навіть не знають, що преамбула загальної Декларації прав людини починається зі слів про те, що Декларація приймається для легітимізації права на гідне життя людей (щоб їм не довелося вдава-

тися до свого священного права повставати проти тиранії). Розумієте, навіть у Декларації про це сказано, а в мешканців Донбасу будь-який мирний протест – це значить «хунта», це бандити і злочинці... Хоча самі ж потім вдаються до таких самих протестів і навіть не мирних. Треба, щоб люди знали, що таке демократія і як вона функціонує; що демократія дає шанс кожній людині, а не приносить сама по собі готовий достаток кожному.

І нарешті, яке завдання стоїть у цих умовах перед нами – гуманітаріями, суспільствознавцями. За сьогоднішніх умов, це, безумовно, і закликати до єдності владу, і самим брати участь в утвердженні загальногромадянської єдності перед загрозою зовнішньої агресії. Ідеться про психологію «воєнного табору», адже йде справжня війна, а не якийсь локальний конфлікт. Тому в країні мусить бути запроваджена психологія «військового табору». Згадаймо, як готувався Радянський Союз до війни: пісні, фільми, художні твори – усе було спрямоване на те, щоб сформувати в людей психологію, емоцію, почуття патріотизму, відданості, готовності до війни, жертвовності тощо. Лише самими великими закликами до миру, до гуманізму не завжди можна досягти своєї мети. На жаль, оці заклики до гуманізму на самому початку протистояння завдали великої шкоди. Тоді треба було діяти згідно з чинною Конституцією: захищати державну цілісність, відразу застосувати зброю проти тих, хто нападає на військові частини, на органи державної влади, вивішує прапори чужої держави. Але нова київська влада боялася постати в очах світу негуманною, такою, що не цінує людського життя... Унаслідок цього отримали наростання збройного протистояння, військове вторгнення і як результат – загинуло стільки людей... Ось на це треба звернути особливу увагу, щоб подібний сценарій не повторився в інших областях.

Ганна Скрипник: Шановні колеги, дозвольте нагадати, що у ваших папках є проект Звернення. Дуже прошу вносити у цей текст свої доповнення і пропозиції. Прошу також, якщо ви згод-

ні з основними тезами Звернення, то поставте свій підпис для того, щоб ми могли від імені учасників сьогоднішнього Круглого столу його опублікувати.

***Олександр Пономарів,
доктор філологічних наук,
професор кафедри мови та стилістики Ін-
ституту журналістики
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
академік АН ВШ України***

Шановні колеги, я хотів порушити проблему, про яку чомусь ніхто не говорить. Передусім нам треба розвіяти кілька поширених міфів. По-перше, припинити говорити, що Україна – багатонаціональна держава. Українці – основна, корінна нація – становлять майже 80 %, тобто Україна не є багатонаціональною країною. Україна не більш багатонаціональна, ніж, наприклад, Німеччина. По-друге, Харків не був першою столицею. Він заснований 1654 року, а Києву як столиці майже три тисячі років. Харків за часів більшовиків 15 років був столицею, бо в Києві не могли встановити радянської влади. Однак чомусь усі журналісти легкокомисно стверджують, що Харків – перша столиця, навіюючи чи нав'язуючи суспільству неправдиву інформацію. По-третє, не треба «явочним поряд-

ком» запроваджувати двомовність в Україні. Це стосується насамперед гасла, яке ми бачимо на рекламних щитах і телеекранах: «Єдина країна. Единая страна». Хто на Сході й Півдні не розуміє української мови? Хіба що бандити, яких присилає Росія. Решта – розуміють українську мову. Голова луганської «Просвіти», якого схопили бандити і тримають у підвалі, розповідав, що якось він перейшов на російську мову, а співрозмовник його й запитав: «А чому переходите? Что, я такой тупой, что не понимаю украинского языка?». Або до прикладу: львівський історик Ярослав Грицак приїжджає в Одесу і виступає російською мовою, на що йому Олександр Музичко дав дуже влучну оцінку. Або: Вакарчук поїхав у Донецьк і зі студентами розмовляв російською. Вони ж знають українську – я з тими студентами чотири роки тому спілкувався українською в Донецьку, і вони мене прекрасно розуміли. Нам треба відстоювати українськість Донбасу, адже Північна Луганщина, Слов'янськ, – це взагалі українська Слобожанщина. Україна не є «багатонаціональна держава». Ми, на жаль, не можемо заявити так, як заявила пані Меркель (яка «хитається» між Путіним і Україною), що хто не знає німецької мови, то тому не місце в Німеччині, але звертатися до українців Сходу треба українською мовою, бо там її всі розуміють і чекають, щоб до них звернулися. А коли кажуть: «чтобы меня понял Восток», то це означає, що звертаються до бандитів. Отже, нам треба відстоювати українськість Донбасу українською мовою.

Міхаель Мозер: Україна таки є багатонаціональною державою, але в цьому її сила.

Ганна Скрипник: Шановні колеги, дозволю собі зауважити, що коректно буде сказати: «Україна є держава з багатонаціональним складом населення». «Держава багатонаціональна» та «держава з багатонаціональним складом населення» – це

не тотожні твердження, адже вони принципово різняться змістом.

Дозвольте надати слово патріарху української культури Івану Драчу, який своєю поезією утверджує наш національний дух.

***Іван Драч,
український поет, перекладач,
кіносценарист, драматург,
державний і громадський діяч,
Герой України***

Шановні друзі, я хотів би торкнутися однієї проблеми і просив би, щоб ми були «свідомо атакуючими» людьми. Свого часу, десь двадцять п'ять років тому, ми зверталися до російського народу. Від росіян – Булат Окуджава й інші так само зверталися. Ми постійно апелювали до росіян. Не думайте, що це все було просто і так легко проходило через всі канали та перепони. Зараз ми це все занедбали, майже нічого практично не робимо. У Спільці письменників українська організація воює з київською організацією. Мені далеко не все відомо, що робиться в Академії наук, але також зрозуміло, що академіки повинні всюди активніше по всіх лініях діяти – від хімії, математики до самого шановного президента Патона. Тоді ситуація в країні буде змінюватися. Група науковців хай поїде в Москву, а якась група письменників і науковців приїде в Київ і візьме

участь у Круглому столі. Навіть якщо будуть при цьому суперечки, навіть, якщо хтось і вийде з того столу, то все одно буде якийсь діалог. Тільки таким чином – активно – можна діяти в нинішній ситуації. Інакше – ми просто завалимо все на білому світі і будемо потім казати, що це винні Путін і Меркель. Винні також і ми!

Ганна Скрипник: Запрошуємо до слова представника зарубіжної україністики, зосібна керівника Канадської асоціації українців, історика Сергія Олександровича Єкельчика.

***Сергій Єкельчик,
голова Канадської асоціації українців,
доктор філософії, канадський історик,
родом з України***

Шановні колеги! У цій аудиторії є мої колеги з Американської асоціації – Вільям Ріш, Юрко Шевчук. Усі ми також робимо усе, що можна, для того, щоб інформувати західну громадськість і якимось вплинути на уряди наших країн з тим, аби було краще розуміння становища в Україні. Ми прагнемо організувати якусь дію на підтримку України. Це значно важче робити нашому президентові Міхаелю Мозеру, який є в Європі, ніж

нам у Північній Америці (де немає таких тісних економічних зв'язків з Росією). Але загалом ця робота – інтерв'ю, виступи, статті і виховні заходи серед студентів – наводить мене на думку, що ми всі робимо одну спільну, дуже важливу справу, яка стає очевидною саме тепер, у часи кризи. Це справи, що стосуються виховання українського громадянства, у яких Національна академія наук також може віднайти свою провідну функцію в українському суспільстві. Українська влада мусить зрозуміти й оцінити важливість науковців і викладачів у цьому процесі. Бо якщо представники так званої «донецької народної республіки» говорять в інтерв'ю «Комсомольській правді» в Москві, що головна причина їхнього повстання полягала в тому, що їхні діти й онуки вже стають українцями, то це ж насправді означає, що наша виховна робота дає позитивні наслідки. І саме цей наслідок – творення української нації (цей довгочасний процес розпаду імперії, який почався 1917 року) – продовжувався 1991 року і триває нині. Саме це викликає невдоволення нашого північного сусіда. Тому робота ваша, колеги, особливо важлива.

Науковці, які працюють на Заході, намагатимуться пояснити, хоча це іноді викликає дебати (навіть у невеличких провінційних газетах, у районних містечках) з приводу того, хто має рацію – Україна чи Росія. Треба, щоб не тільки люди зрозуміли, а також, щоб уряди зрозуміли, що недостатньо було просто сказати: «Ми виграли “холодну війну”» і написати про це книжки. Насправді перемогти радянський імперіалізм, зруйнувати імперію – це означає збудувати справжню демократичну Україну як країну добробуту, країну без корупції. От тоді б це мало неабияке значення, і я дуже сподіваюся, що це ще трапиться і матиме великий вплив на людей у тих регіонах, про які ми сьогодні ведемо мову.

Мені сподобалося Звернення, і я його підписав: воно дуже раціональне, розумне, без нагнітання зайвих обертонів, з конструктивними пропозиціями.

**Тамара Гундорова,
доктор філологічних наук,
член-кореспондент НАН України,
завідувач відділу теорії літератури
Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України**

Я також хотіла б включитися в цю дискусію, і передусім як науковець. Ситуація, у якій ми опинилися, ставить перед нами, науковцями-гуманітаріями, важливі питання. Тут прозвучала фраза пана Євгена Головахи про публічного гуманітарія, яка мені дуже сподобалася. Це ціла сфера, цілий напрям нашої діяльності, відповідно ми повинні також активно включитися в обговорення досить важливих і суперечливих питань, про які ми маємо говорити не тільки у вузькому колі, а й публічно. Тобто про що йдеться? Одним з напрямів нашої діяльності повинна бути підготовка серії видань, українською чи, можливо, двома мовами, про складні, можливо, не дуже приємні явища й події нашої історії, наших стосунків, літератури. Отже, необхідно визначити ці питання й працювати над ними.

Другий надзвичайно важливий момент – ми маємо бути готові в нинішній ситуації почати активно дискутувати ці питання разом з російськими науковцями, російськими гуманітаріями. Ми не повинні орієнтуватися на себе, ми маємо вийти на широке обговорення. Ми готові публічно з російськими колегами обговорювати ці питання. Я виступаю як президент Міжнародної

асоціації гуманітаріїв, яка об'єднує науковців-гуманітаріїв Білорусії, Росії та України. У жовтні має відбутися семінар, присвячений проблемам гуманітарної науки на пострадянському просторі, де будуть науковці з Петербурга і Москви.

І ще один важливий напрям – викладання. Ми маємо переглянути наші шкільні, освітні та просвітницькі програми й підручники з точки зору обговорення цих гострих питань. Тим паче нині, коли відбувається реформа освіти в Україні.

Ганна Скрипник: Шановні колеги, справедливості ради треба сказати, що (у відповідь на наші звернення до російських науковців) ми з Росії отримали чимало листів і запевнянь про те, що колеги нам співчують і що вони прагнуть до якнайшвидшого миру. Але правдою є і те, що більшість російської наукової еліти, на жаль, підтримує окупацію Криму і агресію Росії проти України. Тому, звичайно, закликаючи до порозуміння, треба впливати на сусідів фактами та аргументами, щоб зупинити цю агресію.

**Марія Кармазіна,
доктор політичних наук,
професор Інституту політичних і етнонаціональних
досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України,
заслужений діяч науки і техніки України**

Мені надзвичайно приємно сьогодні прийти в ці стіни і взяти участь у роботі. І скажу, чому. Тому, що завжди, коли ознайомлюєшся з прес-релізами, чи окремими виданнями українців, то

я для себе зауважую, що там або взагалі не присутня політична складова, або вона ледь-ледь видніється. Тобто збираються філософи, літературознавці, філологи, соціологи, етнологи, досить поважні люди, але чомусь люди, які працюють у галузі політичної науки, майже не представлені. Тому я вдячна за пропозицію взяти участь у цьому заході. Хочу зупинитися буквально на кількох моментах. Перший – я ставлю питання, чи можна говорити про вчених-гуманітаріїв як про якусь недиференційовану спільноту. Знову ж таки, буду говорити на прикладі наших політологів чи тих, хто себе так називає. Нині в Україні є двісті чотирнадцять партій, і серед науковців є власники окремих із цих партій чи їх голови. Є й науковці, які мають прекрасне політичне, фахове, професійне знання, і вони, як завжди, «на підхваті» у влади. Вони дуже професійно дають рекомендації, як провести вибори, як їх сфальшувати, як відрізати шматок тіла у Вітчизни, де в Батьківщини «больові точки», по яких, якщо ти чітко вдариш, то чітко виграєш вибори. Тобто я не можу сказати, що ми всі звичайні гуманітарії, наша політологічна спільнота цілісна, ми всі патріоти і т. д.

Інший момент, на який хочу звернути увагу. Прочитайте наші видання, в окремих з яких колеги-науковці кажуть приблизно так: «Навіщо нам у ту Європу, там соціальною нормою є гомосексуалізм, куріння марихуани, там будинки розпусти» тощо. І ти запитуєш себе: «Що це?» Свідомість отого «малороса імперського» чи це просто представник «п'ятої колони». Отже, ми повинні біле називати білим, а чорне – чорним. Моя душа протестує, коли я чую, що ми програли. Саме про це висловлювався пан Богдан Червак.

Переді мною постала картинка, оцей наш архетип – козак Мамай, чи бандурист, який оплакує свою долю в думках. Для мене незрозуміло, коли чоловіки кажуть, що ми це програли, ми там не можемо, ми там неспроможні. Розумієте, особисто для мене це неприйнятно, оцей «плачущий» козак. Шановні, то що ж це за чоловіки, які плачуть від безсилля? Мені дуже сподобалася думка Олександра Микитовича Майбороди, який абсолютно чітко сказав, що «суспільству треба плекати мілітарний дух, піднімати рівень поінформованості людей». А я можу тільки додати, що треба давати

сучасне знання суспільству в той спосіб, у який ти можеш. Можеш писати в «Шпігель» – пиши в «Шпігель», можеш вийти в мережі і там десь поспілкуватися й переконати – виходь, тобто працой не лише за гроші, а, так би мовити, і на волонтерських засадах. Адже постає питання: «Навіщо ті гроші, якщо України не буде?»

Про що йдеться, коли кажу про сучасне знання? Теорії та концепції, вироблені на Заході, не пояснюють тих процесів, які відбуваються тут і зараз. Чому можливе оце задзеркалля – Росія? Чому можлива «фрау Ріббентроп» у сучасній Європі, як пишуть про фрау Меркель? У Трептов-парку на одному з постаментів висічено слова Йосипа Сталіна, що ідеологія дружби народів перемогла звірину ідеологію гітлеризму. І коли почалася наша революція і почали знімати пам'ятники Леніну, то з'ясувалося, що на кінець 2013 року, через двадцять три роки незалежності, по Україні їх було ще 1400. Хтось спостережливий сказав, що там, де ще багато пам'ятників Леніну, там орієнтація на Росію і надзвичайно велика підтримка Партії регіонів. Так от, повертаючись до Європи, де знаходяться оці своєрідні мітки, маркери території, пам'ятники радянському солдату: завтра, можливо, поряд з тими маркерами та записами Сталіна може з'явитися якась цитата Путіна в черговому Трептов-парку. Чому Європа така заспокоєна, чому вона так «запливла жирком» у своєму благополуччі? Коли розмірковувала в більш широкому контексті про Україну, мені спало на думку таке порівняння, що Україна – «заградотряд» для Європи. У підручниках написано, що свого часу ми зупинили монголо-татар, які прямували в Європу; у Другій світовій війні ми також заплатили мільйонами своїх життів і звільнили Європу від фашизму. А якщо сьогодні тут почнеться Третя світова війна, то, напевне, Європа на нас буде знову дивитися, як на своєрідний «заградотряд».

Нам також треба порозумітися з питання про те, що таке наша сучасна «еліта» і чи є наш політичний бомонд «елітою». У цьому сенсі маємо говорити про культуру споживання. На мій погляд, квінтесенція культури споживання знайшла відображення в Межигір'ї – між золотим батоном і золотим унітазом. Це, власне, те, що ми дозволяємо так званій «еліті». Тому вона така.

Ще одне надзвичайно цікаве питання: «А чому можливе це “совецьке” місто Донецьк?» Я була приголомшена, коли вийшла на карту Google і нарахувала близько п'ятнадцяти назв вулиць, пов'язаних з іменем Леніна: Заповіді Ілліча, проспект Ілліча, проспект Леніна, бульвар Марії Ульянової, бульвар Олександра Ульянова... І це через 23 роки незалежності. Центральну вулицю в Донецьку як назвали іменем Артема в 1927 році, так вона й досі називається. Тобто дитинку з пологового будинку несуть по вулиці Артема, згодом вона йде по ній у дитячий садок, потім вона одружується і навіть на цвинтар її несуть по цій вулиці. І так покоління за поколінням. Отже, є надзвичайно багато таких сьогоденішніх моментів: ми говоримо про міфи, війни за минуле, війни з пам'ятниками. Гадаю, що війна за сьогоднішній день набагато важливіша. Ми повинні враховувати ці виклики з майбутнього. Тому ще раз кажу: «Якщо ви любите Україну, то працюйте не лише, коли вас кличуть, робіть на своєму місці те, що ви можете, налагоджуйте контакти...»

Юрій Шевчук,
кандидат філологічних наук,
викладач української мови і культури
в Колумбійському університеті (Нью-Йорк, США)

На мою думку, те, що проєкт *Україна* не сприймається частиною населення Сходу і Півдня, є певною мірою наслідком нашої неспроможності артикулювати нову модерну українську ідентич-

ність, яка була б привабливою для кожного покоління. Підозрюю, що я так само не сприймав би лояльно українську мову або українську літературу, або українську культуру, якби мені її викладали в такий спосіб, як я чую про неї говорять зараз в українських школах чи в публічному просторі. Нічого дивного в цьому немає. Отже, це ставить гостро питання про те, як нам концептуалізувати в дуже простих аксіомах, що означає бути сучасним українцем. Я маю досить великий досвід говорити про це для різних аудиторій і знаю, що це абсолютно можливо зробити. Зробити в такий спосіб, щоб зацікавити кожну молоду людину, розкрити сучасні реалії. В українському культурному контексті завжди існували такі речі, як модерні способи самовираження, про що в нас у літературознавстві чомусь не так багато можна почути – про український кінематограф. Скажімо, так само можливо мобілізувати тих студентів-україністів на Заході, яких я, наприклад, знаю; які майже всі, почавши вивчати україністику, мову, літературу, історію, виявляють глибокі симпатії до України.

І в чому проблема? Чому з ними відбувається ця метаморфоза? Я не вважаю, що це суто американське явище чи канадське, що така само метаморфоза може відбутися з кожним українцем на Півдні чи на Сході України. Можливо, нам потрібно знайти спосіб відійти від колоніального самобачення себе тільки як «вишиваних і поцяцькованих писанками». Наведу приклад з етномузикології: наші україністи в Колумбії писали про українське *regi*, синтез культур, переосмислення традиційних форм української культури, зокрема про народну пісню, її збагачення. Скажімо, про це писала Адріана Гельбі, наш докторант, вона зараз викладає в University of Pensilvania. Ще одна музикознавець – Марійка Соневицька, – яка теж писала про українську і кримсько-татарську музичну культуру, але в ключі модерності. Тобто не обов'язково протиставляти український провінціалізм (у такій формі, як він подавався в Совецькому Союзі, у колоніальній формі) модерності. І треба про це говорити по-сучасному, так, щоб це подобалося, у такий спосіб, щоб ангажувати людей і завойовувати прихильників. І головна, можливо, філософська проблема для нас тепер, що майже

завжди ми, реагуючи на російську імперську ідеологію, працюємо в такому антиколоніальному режимі. Ми кажемо: «Ні, ми не є русофоби, ми не є антисеміти, ми не їмо дітей, ми не бандерівці». Потрібно заздалегідь подолати «поразницький» модус самоосмислення; нарешті перейти те, що розуміється як антиколоніальне, постколоніальне – коли Москва ніби розчинилася, її немає, ми на неї не оглядаємося, а знаємо, що Київ стає точкою відліку. Те, що казав професор Пономарів, – говорити про себе з гордістю, як про культуру, яка має величезний потенціал поваги до себе, притягування до себе (не перепрошуючи, не переходячи на «Єдиную страну», не граючи під дудку чи за правилами, які нам нав'язуються). Ми зовсім не використали таку річ, як поняття про українську культуру як культуру світову. Нас привчали думати про українців поза межами України (діаспору), як про щось таке, що є часом смішненьке, часом пихате, часом зрадницьке, часом колаборантське, яке приїжджає повчати нас. А слід діаспору бачити в такому модусі, що це величезний капітал для нас, це ті канали зв'язку, які можна завжди мобілізувати не тільки в контексті кризи, якої ми зараз зазнаємо, але постійно залучати величезні інтелектуальні ресурси українських учених поза межами України для того, щоб тут їх використовувати. Наша програма в Колумбійському університеті існує і для представників України. Ми завжди запрошуємо приїхати й виступити всіх науковців, які приїдуть до Америки. Для нас це величезний капітал. Українців, на відміну від росіян, не навчили позитивно думати про себе. Знаєте, я переконаний, що і я, і Сергій, і всі інші такі, як ми, готові допомагати: їздити по Україні з лекціями, виступати, говорити про речі, до яких українці звикли, але, можливо, ніколи не чули західну перспективу, західний погляд на ці речі.

Пам'ятаю, як колись я виступав в Інституті Карпенка-Карого перед студентами і почав виступ із запитання – «Як ви розумієте український національний кінематограф?». Усі без винятку почали казати про шаровари, писанки і т. д. Тобто це знову була репродукція цих колоніальних парадигм українства, які не мусять такими бути, їх дуже легко реконструювати. І це треба робити.

***Петро Чернега,
доктор історичних наук, професор,
академік Академії наук вищої освіти,
завідувач кафедри етнології
Інституту історичної освіти
НПУ імені М. П. Драгоманова***

Шановні колеги! Оскільки я викладаю у виші, то хотів би запропонувати, аби ми прийняли ще одне звернення – до Президента, Верховної Ради, Кабінету міністрів. Давай-те розробимо конкретні пропозиції щодо проблем, які хвилюють нас у контексті вирішення сучасної ситуації. Це боротьба за нашу мову: прийняття обов'язково відповідного нормативного акту, щоб українська мова домінувала і всі предмети викладалися українською. Погляньмо на Донбас – викладання в Донецькому національному університеті вже давно велось російською мовою, але це не сприяло умиро-творенню й стабільності в регіоні, а навпаки. Пропоную один з пунктів нашого Звернення до Президента – оновлення змісту навчання на зразок європейського. Сьогодні, наприклад, у ви-шах, приваблюючи абітурієнтів, вигадують якісь нові тимчасові спеціальності. Це треба змінювати і пристосовувати до вимог нашого євроінтеграційного напрямку.

Треба звернути увагу на те, що українською мовою не те, що не викладають, так нема ж і предметів. Візьміть, скажімо, гума-

нітарні виші. Спасибі Іванові Вакарчуку, він запровадив історію української культури, яка читається як предмет і в технічних вишах також. Але ж це – 72 години на першому курсі, це дуже мало. А візьміть, наприклад, гуманітарний виш, тут також урізають. Але ж історію української культури не можна увібгати в такий короткий курс. Національна Академія наук опублікувала дев'ять книг. Це ж основний предмет, який формує національну й політичну свідомість. Ніхто з викладачів, якщо відверто, не знає історії української культури (у тому числі й історики, які читають історію суспільно-політичну). Викладачі не знають історії української культури тому, що вона не вивчалася, і досі немає достатньо адаптованих праць. Розумієте? Потрібно спеціальним рішенням запроваджувати вивчення повноцінної історії української культури у вишах. Необхідно приступити до вивчення етнології як предмета, як науки. Треба запровадити цей предмет і в гуманітарних вишах, і в технічних. У школах також не викладають історії української культури. Як за таких умов виховувати молоде покоління? Візьмімо, для прикладу, донецькі й луганські підручники – там у них якась своя локальна педагогіка. Але ж ми знаємо, що немає такої регіональної педагогіки, а є українська національна педагогіка, є світові основи педагогіки. Ми маємо в нашому Зверненні на це вказати. Треба також приступити до ревізії підручників і створення нових. Погляньмо, що зробив Табачник зі шкільними підручниками – там усе сфабриковано, основні віхи історії викладені неправильно.

Ще одна пропозиція. Часто журналісти неправильно трактують історію, плутаються в термінології. Тому їм усім необхідно пройти курси української мови, історії, соціології, політики.

Насамкінець ще раз підкреслюю, що треба, аби кожен на своєму місці боровся за українство, за нашу мову, наше духовне життя, нашу культуру. Наголошую на потребі пропаганди української культури сучасними засобами.

Ганна Скрипник: Шановні колеги, дозволю собі сказати кілька слів, позаяк пан Чернега порушив дуже важливі питання, які

лежать у царині не тільки науки, але й освіти передусім. Це стосується тих українознавчих, культурологічних курсів, які на початку 1990-х років були запроваджені в школах (у тому числі – на Сході та Півдні України). Проте згодом, у 2000-х роках, вони були зліквідовані, і, як наслідок, на сьогоднішній день подекуди навіть на рівні вчительських колективів викладачі не знають базових понять (скажімо, як грамотно визначити: «склад» чи «структура» населення, адже часто ототожнюють ці різні категорії). Або ж нерідко виявляється необізнаність щодо критеріїв визначення характеру держави: багатонаціональна чи мононаціональна. Часто навіть на рівні представників уряду змішують поняття: народ, національна меншина, етнічна група, діаспорна група тощо. А звідси випливають некоректні заяви, що нібито в Україні живе 130 народів. Тобто йдеться про базові історичні та етнологічні знання, без володіння якими ми не можемо говорити про належний рівень освіченості, наукової поінформованості представників влади, журналістів і освітян. Водночас у країні скорочують мережу кафедр етнології у вишах. У нас тут в аудиторії є кілька фахівців, які представляли чи представляють і нині освітній напрям «етнологія» у вишах: зокрема, це корифей народознавства, член-кореспондент Національної академії наук Всеволод Наулко; відомий етнолог, професор, багаторічний керівник кафедри етнології і краєзнавства Київського національного університету Валентина Борисенко; завідувач кафедри етнології Інституту історичної освіти НПУ імені М. П. Драгоманова Петро Чернега; завідувач кафедри етнології Чернігівського педуніверситету Юрій Русанов та інші. Пан Русанов написав листа до Академії наук з проханням сприяти збереженню кафедри етнології в Чернігівському університеті (шкода, що Національна академія не має відповідних повноважень вирішувати питання функціонування кафедр). Те саме кажуть колеги з вишів Вінниці, Чернівців, Одеси та інших міст. Тобто ми є свідками, як уже нова влада не дуже дослуховується до пропозицій щодо того, які дисципліни потрібно впроваджувати в систему освіти, які знання допомогли б консолідувати українське суспільство.

**Валентина Борисенко,
доктор історичних наук, професор,
завідувач відділу «Архівні наукові фонди рукописів та
фонозаписів» ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України,
заслужений діяч науки і техніки України**

Я солідарна з міркуваннями Володимира Євтуха, В'ячеслава Кушніра та Олександра Пономарева. Власне, усі говорили про національну складову освіти. Починаючи з 1900-х років у нас вміло насаджувався міф про поліетнічність. Утім, звернімося до статистики, адже є переписи населення. І радянські переписи, і український перепис 2001 року не зафіксували в Україні міфічних 130 народів, але міф цей поширюється і переконує й далі усіх, що Україна – це поліетнічна держава, де проживає 130 народів. Це ж відверта фальсифікація, адже тут неправомірне ототожнення національних меншин і діаспорних груп з народами. Звернімо увагу, що ми чи не єдина країна в Європі, яка для представників національних меншин (угорців, румунів, поляків та ін.), що мають свої держави поза межами України, створила школи, кафедри вивчення мови в університетах. Тільки Україна зробила такий крок, і це може стати взірцем для всіх інших.

Щодо української культури, то скажу, що інтерес до неї сьогодні великий: так, коли проводилися конкурси з українознавства, то з'ясувалося, що з Донецької області надійшло найбільше робіт. Зауважте, що спровокована й уполіуджена зумисне недругами, наша етномистецька спадщина (писанка, вишивка) об'єднала сьогодні Україну: дніпропетровські міліціонери вийшли у виши-

ваних сорочках; паркани пофарбували в національні кольори. Ви проїдете на Південь України – на всіх кіосках зараз висить український прапор, значить, там не цілком витравили український дух. Ота вишивка, оті елементи традиційної культури сьогодні є маркерами українства в Україні і в цілому світі. Вони модернізуються самі по собі і живуть в системі нових політичних координат. Ніхто ж не закликає, щоб ми сьогодні ходили в постолах чи в «лаптях». Зовсім інше – усвідомлення цінності цієї етнокультури як важливого чинника національної ідентичності.

Якби Донбас не було віддано Києвом на відкуп проросійським олігархам, які впроваджували антиукраїнський курс в освіті, насаджували українофобські міфи про «бандерівців» у суспільстві, то сьогодні війни не було б, не було б такого протистояння... Але, починаючи з 1995 року, на Сході закрили українські школи, скоротили кількість годин на вивчення історії України, не відкрили жодної кафедри етнології. Чому? Тому що проросійські місцеві політичні й бізнеселіти бояться, щоб люди дізналися, хто заселив ці землі та поклав за них своє життя; бояться пробудження проукраїнських настроїв на Донбасі, щоб не втратити над ним контролю (адже їхня влада тримається на протиставленні, дистанціюванні Донбасу від решти України). Українці розмовляють на Донбасі суржиком, але від цього вони не перестали бути українцями: статистика говорить, що вони й сьогодні тут – більшість. Росіяни переїхали сюди головно у ХХ ст., і були це здебільшого адміністратори (КГБісти і відставники, партійні керівники), які виконували прописану їм Москвою місію «агентів впливу» – контролю за реалізацією проекту «русского мира» в Донбасі. Вони зачалися і чекали слушної нагоди, аби виконати своє завдання – відірвати Донбас від України або перетворити його на зону постійного конфлікту, за допомогою якої можна маніпулювати цілою Україною. Сьогодні ми є свідками реалізації цього московського проекту.

Олександр Микитович говорив про «просвітництво». Хто на тому Сході робив те «просвітництво»? Нам треба народу сказати правду, що київська влада ще в 1990-х поділила Україну на «вотчини олігархів» і Донбас віддала проросійським бізнескланам.

Щодо інформаційного простору. Ви кажете, пане Червак, що все добре, бо проголосували за Президента. На жаль, далеко не все так добре, бо Ви й сьогодні на вокзалі в Одесі, Харкові, Херсоні не купите жодної української газети, жодної. Звідси «ноги ростуть» у міфів про «Новоросію».

На завершення хочу сказати, що основний наш обов'язок – це дати знання, дати інформацію і припинити підживлювати цю міфологічну політику, що в нас тут ніби багатонаціональна держава: у нас держава з багатонаціональним складом населення, тобто, крім українського народу, в Україні також живуть представники польського, угорського, румунського, німецького, білоруського та інших народів.

Богдан Червак: Я все ж стверджую, що не все так погано. Адже сьогодні в Харкові, Дніпропетровську молоді люди ходять із червоно-чорними й синьо-жовтими прапорами і скандують протипутінські гасла. Це найвищий вияв інформаційного українського патріотизму.

**Кирило Стеценко,
культуролог, доцент,
завідувач кафедри шоу-бізнесу Київського
національного університету культури і мистецтв**

Дорогі друзі, на жаль, я маю диплом скрипача, а не політолога, філософа, культуролога чи економіста. І в цій ситуації іноді почу-

ваюся незручно. Яке я маю право щось говорити? Якщо об'єднати все, чим я займаюся, то цей напрям, якого в нас не існує, можна назвати «метapolітика». Я є єдиним представником цієї зони. Метаполітичний підхід стверджує, що в основі політичних процесів «на великих відстанях», в основі генези нації, соціуму і великих змін в економічній та політичній історії так чи інакше лежить підпорядкування певним ментальним джерелам, способу мислення і тому, чим загалом займається культура як інформаційна система спільноти. Отже, актуалізується тема структури інформаційної війни і культурної безпеки України. Проти нас ведеться, як ви знаєте, так звана «гібридна» війна. По суті, це постмодерністська війна, яка характерна саме для нашого часу. Люди з оточення Путіна (Сурков, Іларіонов, Глаз'єв) – досить «творчі» люди, які, за його дорученням, бавляться з нами як «кіт з мишою». Так, для них – це творчий процес, хоча це надзвичайно цинічно з точки зору моралі і є злочином. Очевидно, ця творчість вживається в диявольському вимірі «добра і зла»; утім, так воно є.

Чому війна постмодерністська? Тому що включає в себе, перше, спектр підходів ХІХ, ХХ і ХХІ ст. Ці ментальні симулякри ХХІ ст. – «бандерлоги», «фашисти» – це все придумані нові речі, озвучені в іншому контексті; речі, яким надано іншого змісту, і в результаті – ми є «бандерлоги», «фашисти», «укри», «єври», «піндоси». «Русский мир», євроазійський союз, «Новоросія» – усі ці новотвори, що з'явилися знову, усі ці ментальні міражі, у які повірили люди (котрі ніколи із цим не мали жодної справи) – це фактично є політично-міфологічним новотвором Путіна, який не може заспокоїтися, а розігрує все нові сценарії. І якщо говорити про структуру інформаційної війни, то треба зрозуміти, що ми маємо справу з верхньою, видимою частиною айсберга. На нього, на різні медійні провокації, дезінформації, повідомлення ми реагуємо; але насправді п'ять шостих цього айсберга міститься глибше і треба саме із тим мати справу. І, власне кажучи, якщо говорити про гуманітарну еліту України, то це її справа – працювати з тією невидимою частиною айсберга.

Я виділив би п'ять рівнів. Перший рівень – видимий; це інформація, куди входить також емоційна складова (так би мовити,

інформація з навіюванням певної оцінки, яка подається через засоби масової інформації чи твори мистецтва). Другий рівень – це інтерпретація, тобто вже системне бачення в локальному вимірі, зв'язки між певними подіями. Цим займаються наші політологи і найкраще – журналісти, але таких уже менше, тому що ми реагуємо рефлекторно. Третій рівень – це ідеологія. У нас є п'ятнадцята стаття Конституції, яка забороняє державну ідеологію, обов'язкову для всіх, але не забороняє недержавну ідеологію. Тобто це означає, що громадянське суспільство і нація можуть виробити національну ідеологію, яка нам дуже потрібна. Ми не можемо вийти з Росією в наступальний діалог, якщо в нас немає достатнього ідеологічного продукту (з яким, до речі, ми можемо виходити до нашого ж українського населення Сходу і Півдня). Візія майбутнього України, проекту *Україна* й повинна скласти частину ідеології. Зараз багато громадських груп над цим працюють. Четвертий рівень – світоглядна матриця. Це найширше бачення українства в контексті того, чим є людство тепер з постінформаційного боку. Це питання, що є XXI ст. і що таке криза цивілізацій, що таке кінець світу, що за ним наступить – тобто новий світогляд, який для всіх є абсолютно актуальним. Ми просимося в Європу, на корабель, який скоро буде тонути, не намагаючись бути його рятувальником, а лише пасажиром. А ми могли б створити ідеологію, яка може бути для Європи цінною, новою пропозицією виходу, але для цього треба працювати над собою. І останній (п'ятий) рівень, про який ми всі говоримо. Безумовно, це стосується культурно-ціннісного виміру. Він включає в себе традиційну українську культуру. Це наша пам'ять, це те, що є на рівні підсвідомості, тому що світоглядний рівень вимагає системного розуміння світу і його майбутнього, а культурно-ціннісний підхід – це те основне, що виховується матерями, батьками, усім нашим культурним простором. Тут ми дуже не допрацьовуємо. Звернімо увагу, що інформаційні спецоперації, які системно проводяться й відбуваються в рамках так званої «бюджетної» війни, виявилися ефективними лише в тих регіонах і соціальних групах, де збереглися радянські світоглядні й поведінкові стереотипи, а також була вкорінена ідеологія «русского мира». Це – Південь і Схід

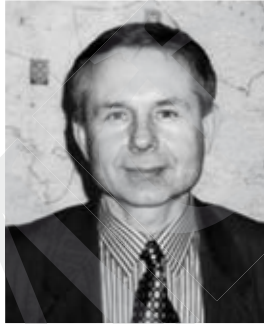
України. Як це здійснено? Засобами сучасних комунікацій. Засобами свідомого проросійського впливу на мільйони громадян України лишаються телебачення, радіо, газети, журнали, кінофільми, художня та історична література, музика, зірки естради і театру, церковні, громадські діячі, дозвілля і громадські послуги. Скажімо, під час поїздки автобусом у Рівне я чотири рази, сказати б, «піддавався цілеспрямованій атаці на користь Російської імперії». І нічого з тим не можна вдіяти. У західних областях я з водіями автобусів вів «сепаратні переговори» з проханням зробити тихіше російську попсу, а коли зробив опитування серед пасажирів, то з'ясувалося, що їх ця попса – «Владимирский централ» та інші атрибути російського «блатного мира» – влаштовує. І це не Донецьк, і не Луганськ, і не Крим, це наші західні українці. Мій виступ не є абстракцією, він є дуже конкретний. Нам не потрібно війни для того, щоб ми почали виконувати стратегічну й методологічну роботу. А це є обов'язком духовної еліти – думати на двадцять, сорок, п'ятдесят років наперед.

**Ольга Пресіч,
канадсько-українська поетеса та літературознавець,
член Спільноти письменників України,
викладач української мови та культурної історії
Східної Європи Університету Вікторія (Канада)**

Я не буду забирати багато часу, скажу тільки дещо, спираючись на власний досвід. Коли відбувалися ті страшні події в Україні, ми цілими ночами дивилися (у нас десять годин часової різниці),

а потім ішли на роботу. Я плакала ночами й думала, чому я не в Україні. Однак потім потрошечку, завдяки нашим студентам, я зрозуміла, що, мабуть, у кожного своя барикада, що робити щось на своєму місці, як уже тут багато людей казали, це дуже правильно: на своєму місці робити те, що ми можемо. А що ми, викладачі (ідеться про українських науковців за межами України), можемо? Ми можемо домогтися, щоб наші студенти були інтегровані в програми України, щоб вони були назавжди друзями України, адже вони – це ті, хто через десять років буде моделювати світопорядок. Якщо ми будемо з ними працювати, то вони ніколи не будуть ворогами України. Ми можемо зробити важливу й конкретну справу – творити позитивний образ України у світі.

***Віталій Радчук,
кандидат філологічних наук, доцент Інституту філології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка***

Я хочу продовжити думки, висловлені Олександром Даниловичем Пономаревим і Кирилом Стеценком. Кирило говорив не про донецький медіа-простір, а про той, яким ми користуємося щодня в Києві. Ви всі не можете не помічати, що за останні три роки (і навіть за останні півроку) Київ катастрофічно русифікується. А це означає, що доктрина Путіна діє. Зверніть увагу на те, що він апелює не до українців чи росіян, а тільки до російськомовних. Він веде відлік «свій» – «чужий» тільки за мовною ознакою – Росія є там, де є російська мова. Отже, і Україна є тільки там, де є українська мова.

Якщо її нема в Донбасі, то України там уже немає. Кубань уже відійшла, а була ж – українськомовна. За Голодомору на Волзі, на Кубані винищували саме ті місцевості, де компактно проживали українці.

Хоча формат Круглого столу не передбачає певної організації, але пропоную створити щось на зразок постійно діючого органу сил швидкісного гуманітарного реагування, який би відгукувався на події, бо події розгортаються швидко. Є речі, на які ми повинні реагувати щодня. Син моєї знайомої із Житомирщини ходить з кулею в бронежилеті, якраз біля серця. Він розповідав, що вони пили воду з калюж, бо не було питної води, і стріляли зайців у полі, тому що не було харчів. А їм, знаючи, що вони не мають навіть води, висипали з вертольота солоні консерви, щоб ще більше пити хотілося. Виглядає як якась диверсія військового керівництва. Тобто в країні така ситуація, за якої може діяти ворожа агентура. На Житомирщині знову сімдесят вісім бронетранспортерів визнано непридатними до використання. Ми, гуманітарії, повинні проводити виховну патріотичну роботу в суспільстві, щоб подібне не траплялося.

**Павло Михед,
доктор філологічних наук, професор, завідувач відділу
слов'янських літератур Інституту літератури
ім. Т. Г. Шевченка НАН України**

Я – русист, тому два слова хотів би сказати про Росію, акцентувати один досить важливий момент. Війна, яка йде зараз, це війна надовго. Росія зазнала краху своєї модернізації. Залишився лише один

варіант – створення фортеці такої. Ця фортеця вимагає якомога більше людей і якомога більше території. І за це, за ці території, за людей Росія буде вести постійну війну. Пан Стеценко сказав про різні форми війни. Я можу назвати назвати й інші – це і сцієнтичні війни, і «кляйн-криги», і війни «астероїдні», і т. д. Скажу Вам, що Росія воює тридцять п'ять років. Тридцять п'ять років безперервних війн. В Інтернеті мілітарний ресурс Росії величезний. Там аналізують кожну війну, кожну якусь сутичку, кожну деталь. Або ж ось ці «астероїдні» війни, скажімо, це не такі фантастичні речі. Якщо завтра із Жовтневого палацу вийдуть сто автоматників і перестріляють усіх наших урядовців, я не подивуюсь. Ці «астероїди» – диверсанти є по всій країні, вони чекають часу «Ч» для атаки. Тому ситуація надзвичайно серйозна, і ми маємо це враховувати. Пан Майборода сказав про те, що слід робити – створити військовий табір. Можливо, це метафора, але це війна надовго. Цей дощ надовго. Форми війни будуть змінюватися, але вона триватиме. Ми маємо дуже важливий аргумент: мені здається, що Академія наук і організатори сьогоденішнього Круглого столу мають виступити ініціаторами творення нової гуманітарної політики. Уже декілька місяців працює новий уряд. Зрозуміло, що ми зайняті війною, але про гуманітарну політику знову ніхто не говорить. Тому ми маємо виступити ініціаторами розробки нової гуманітарної політики, а потім уже від цього документа рухатися, переглядаючи і освітні програми, і культурну політику, і взагалі всю стратегію Академії наук. Переглядаючи, мабуть, і наукові темарії, і всю проблематику, якою займаються різні інститути. Ми у воєнній ситуації і маємо це використати як аргумент у зверненні до уряду. Урядовці за останні десять років відбили всякий інтерес до наукових аналітичних студій у сфері політики. Вони, за їхніми переконаннями, знають більше, ніж будь-який доктор наук. І тут зрозуміло, які можуть бути застосовані модерні наукові технології, якщо є можливість накрити сервер. Навіщо готуватися до якихось там, наприклад, виборів, якщо і тут Ключев головний, так би мовити, а не якісь науковці, які дають пропозиції. Оцю ситуацію треба переламати. Академії наук треба якось вийти на телебачення. Ми в курсі проблем, якими займається весь світ, і ми маємо ці теми

обговорювати. Телебачення в нас перетворили на агітаційний засіб конкретних політиків і олігархату. Найголовніше – це подумати, яку тактику, яку стратегію вибрати Академії наук для того, щоб вплинути на випрацювання нової гуманітарної політики.

Ганна Скрипник: Ви, Павле Володимировичу, порушили дуже актуальні питання, які стосуються саме телеєфірів. Справді, як відомо, хто володіє засобами масової інформації, тому належить майбутнє. Але Академію давно вже відсторонили від цього. Тому що всі ЗМІ комерціалізували, усе приватизовано і належить конкретним власникам-олігархам, які програмують і диктують зміст та ідеологію теле- і радіоефірів. Є над чим працювати, колеги. І щодо інформаційної, і щодо нової гуманітарної політики в цілому. Можливо, доцільно у складі сьогоднішніх учасників Круглого столу створити таку виконавчу групу, яка б підготувала відповідні документи і звернулася з ними до Президента України. Для того, щоб бути почутими, треба діяти і бути послідовними у своїх реакціях, відозвах та інших способах і спробах комунікувати з владою. Робіть свої пропозиції, панове.

Наталія Солонська,
кандидат історичних наук, старший науковий співробітник
відділу зарубіжної україніки
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Я представляю Всеукраїнський комітет славістів (голова, Олексій Семенович Онищенко, на жаль, не зміг сьогодні

бути). Концепція Українського комітету славистів – це толерантність, прагнення єдності слов'ян. Навіть цього року, незважаючи на жакливі умови, ми змогли провести конференцію. Ми пропонуємо створити державну програму популяризації української історії, бо якщо не буде державної програми, не буде конкретної людини, яка за це відповідає, то не буде й роботи належної. Тоді в рамках цієї програми можна організувати численні сайти, щоб ми всі могли користуватись. У багатьох науково-дослідних інститутах заборонили користуватися соціальними мережами, зокрема «Фейсбуком». Слід створити електронний журнал у національній бібліотеці України імені Вернадського. Ми розробили його концепцію, спрямовану на популяризацію науки. Ідеться про те, що науковець має написати не наукову статтю, а популярну (проте це не мають бути наукові звіти співробітників інститутів). Тепер щодо якості інформації, що подається у ЗМІ. Я за своєю першою освітою все-таки журналіст і маю право про це говорити. Журналісти, на жаль, зараз здебільшого непрофесійні, зав'язані на «джинсу». Дуже мало журналістів, які б готували сильні матеріали про культуру, мистецтво. Порівняйте хоча б, як «РИА-Новости» подає інформацію і як працюють наші журналісти. Ще один момент – я зупинюся на питаннях пропаганди актуальної тематики. Згадаймо, як під час війни з'явився запит на патріотичну тематику в СРСР і як відразу, у стислі терміни, було написано багато книг про Київську Русь (тому що це, на думку влади СРСР, сприяло піднесенню патріотичного духу). Треба використати цей досвід і писати більше на патріотичні теми. Це мають бути не лише книги, а і якісь статті, курси освітні, але в цьому має бути система. Наприклад, щодо пропаганди історії запорізького козацтва, то це колосальна сторінка історії України. Це має бути повний курс в інститутах.

**Всеволод Наулко,
доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України,
заслужений працівник освіти України**

Винесені на обговорення питання – це питання державної ваги. Проблеми, які існують зараз в Україні, виникли не сьогодні. Дехто каже: «О, прийшов Янукович, прийшла Партія регіонів і почалося», а я скажу, що почалося значно раніше. Можу навести багато прикладів. Скажімо, коли я, керуючи експедицією, приїхав з Києва до Херсона і підійшов з папірцем, підписаним Максимом Рильським (тодішнім директором Інституту мистецтвознавства), до начальника аеропорту, він мені сказав: «Я этот собачий язык не понимаю». От вам. Це було в радянські часи, які дехто ідеалізує і каже, що тоді було все добре. Знаєте, з часом забуваєш, що була Чехословаччина, Угорщина, Польща і багато чого іншого страшного. Які конкретні пропозиції? Це передусім, щоб речі називали своїми іменами. Бо в нас пишуть, намагаючись щось прикрасити. Засоби масової інформації в нас якісь кволі, невиразні, запізнюються завжди. Пишуть «сусідня держава», північний сусід. Сусід – це звучить чудово, сусіда треба любити і поважати. Але сусід-загарбник – це щось інше. Анексують Крим, а наступного дня в нас з'являється газета, де показують, як Путін, веселий і радісний, грає в більярд.

Хотів би сказати, що не тільки у ЗМІ, а й у нашій науці багато таких людей, які антиукраїнськи налаштовані. Не хочу називати прізвищ, це люди з великими титулами, які ходять і кажуть: «Но ведь Крым то не украинский, он никогда не был украинским. Он всегда был русским». Але якраз «всегда» він «русским» і не був. Путін нас повчає, що землі Донеччини – це «русское» козацтво. Він навіть не знає, що козацтво було різне: Запорізьке, Донське, Чорноморське і т. д.

Тепер усі сподівання на те, що нам Захід допоможе: ви вже бачите як він допомагає. Я хотів би подивитися, як би Ангела Меркель зреагувала, якби частину Німеччини отак «хапанули», як Крим, яка була б реакція. Ще інше хочу зауважити: це тільки в нас таке можливо, що народний депутат може заявляти, що «русини є окремим народом». У цій аудиторії не потрібно доводити, що це не так, що це політична спекуляція на етнотимі. Утім, згадаймо, що було, скажімо, у тій же Франції років двадцять тому, коли один із російських відомих етнологів Віктор Іванович Козлов написав, що бретонці (мешканці півострова Бретань на Заході Франції) не є французами, що вони – окремий народ. Одразу ж протест заявлено – прийшов лист на Інститут етнографії, і директор Інституту Юліан Бромлей вимушений був розбиратись із цим питанням. Його викликали у владні кабінети «на килим» і т. п. А в нас урядовці і народні депутати спокійно роблять заяви про потребу автономії для нібито окремого народу – «русинів» і, незважаючи на протести науковців НАН України, так звані українські політики й далі розігрують «русинську» тему, лобіюючи інтереси чужих держав.

Водночас треба, щоб наша наука, як і засоби масової інформації, також не запізнювалися, щоб вони чітко і, головне, своєчасно реагували на всі події, з якими ми стикаємося.

Ганна Скрипник: Шановне товариство, хочу звернути вашу увагу, що в нашій аудиторії присутні науковці – учасники афганської війни. Сьогодні пан Загнітко і пан Русанов репрезен-

тують якраз ті регіони, що є в зоні ризику і небезпеки. Тобто з одного боку це Донбас, а з другого боку – Чернігівщина (щодо якої також проговорюють загрозу можливого вторгнення з боку Росії). Керівник кафедри етнології та українознавства Чернігівського педуніверситету Юрій Русанов повідомив про те, що є загроза закриття цієї кафедри. Нам потрібно донести до уряду, що скорочувати курси етнології сьогодні – це на межі з антидержавною політикою. Я пропоную, щоб ми підтримали клопотання колег про збереження кафедр етнології в педуніверситетах України.

Юрій Русанов,
кандидат історичних наук, доцент,
завідувач кафедри етнології
та краєзнавчо-туристичної роботи
Чернігівського національного
педагогічного університету
імені Т. Г. Шевченка

Сьогодні, дійсно, не тільки Донбас, а й північна територія України, прикордонна смуга, дуже потребує уваги. Щодо цих територій, як відомо, завжди виникали суперечки й конфлікти. І нині вони під загрозою. Хоча військові провели там відповідні оборонні заходи, наразі я хочу звернути увагу на те, що

ми ще повинні спільно зробити, аби не допустити створення проросійських угруповань серед нашого населення. По-перше, як слушно зазначила академік Ганна Скрипник, ми маємо повернутися до тих навчальних планів та курсів народознавства, військово-патріотичного виховання, яке частково було запроваджене в 1990-х роках, але яке, станом на сьогодні, взагалі зникло. Ми на зустрічі ветеранів-афганців в Чернігові прийняли рішення: сприяти відновленню військово-патріотичного виховання молоді в освітніх закладах. По-друге, дуже важливо здійснювати міжвишівський обмін студентами за напрямком «Схід – Захід». Ми, наприклад, уже протягом десяти років співпрацюємо з Чернівецьким університетом, і наші студенти-історики проходять там етнографічну практику (хочу також зауважити, що й там зникла спеціальність «етнографія», яка була на історичному факультеті університету). Ми курсуємо між нашими двома містами маршрутом «Від Пруту до Десни»; Буковина стала нашим студентам близькою. Спогади, фотографії, наші спільні конференції, наукові семінари – усе це є гарантією порозуміння. Тому бажано отакі міжрегіональні, зокрема, етнографічні, практики проводити: обмінюватися досвідом, зближувати і єднати молодь різних регіонів. Тим паче, що студенти-історики влітку виїжджають в експедиції, тож треба такі етнографічні практики запровадити і проводити їх не лише у своїх, але й у віддалених областях. Ми опублікували книгу за матеріалами наших експедиційних практик на Буковині. Кілька речень із цієї книги спогадів студентів хочу зачитати: «Саме тут, біля сільських жителів Чернівецької області, ми навчилися прислухатися один до одного, поважати чужу думку... І, напевно, ніхто з наших учасників практики не пожалкував про те, що проходив практику саме тут, в селі, де нема злості, заздрощів, де панують любов і взаємоповага...». Це і є результат роботи з молоддю. Обмін студентськими практиками між різними педагогічними вишами, наприклад, Слов'янськ – Львів, Донецьк – Чернівці або Ужгород – Одеса, справді сприяли б формуванню більш монолітного суспіль-

ства. Менше було б регіональних непорозумінь, які спричинилися до трагічних подій. Це один з механізмів консолідації, згуртування суспільства. Ми повинні вкотре закликати Міністерство освіти звернути увагу на проблеми вишівських курсів історії та етнології: як щодо наповнення їх українським змістом, так і щодо використання виховного патріотичного потенціалу цих дисциплін.

Маргарита Араджіоні,
кандидат історичних наук,
Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського
НАН України

Щиро дякую за запрошення на цей дуже поважний захід, тому що наразі тема дуже актуальна. Я донедавна працювала в університеті в Сімферополі, але виїхала з Криму ще наприкінці березня. У мене, можливо, трохи застаріла інформація, але тоді, дійсно, склалася дуже нетерпима обстановка, і ми відчували, що взагалі незахищені, було дуже непевне майбутнє. Я прийняла для себе рішення, що не можу співпрацювати з окупантами, тому для мене було очевидно, що маю виїжджати з Криму. Знаю, що разом зі мною виїхало й декілька інших колег, які працювали в інститутах Академії наук України. Це й археологи, і фізики, геофізики, астрономи та інші патріоти країни. Ми приїхали на материкову частину нашої держави

для того, щоб щось робити, щоб наша країна стала кращою, тобто, щоб ми змінювалися, щоб модернізувалися. Сьогодні я принесла матеріали, які ми розробляли ще в Криму і які себе дуже добре зарекомендували. Хочу також внести свої пропозиції щодо розвитку гуманітарної сфери, розвитку політики й участі академічних учених у популяризації науки і в освітніх програмах. Хочу акцентувати увагу на те, що ми в Криму дуже дано займалися міжнаціональними, міжконфесійними відносинами і (завдяки нашій роботі та співпраці з різноманітними громадськими організаціями) ми дуже плідно, я вважаю, проводили цю роботу. Коли сталася окупація Криму, ми бачили, наскільки Крим був відрізаний від українського телебачення, наскільки була масована антиукраїнська, антитатарська пропаганда перед референдумом. І на тлі оцього психозу, на тлі цієї пропаганди ми побачили, що в різноетнічних спільнотах не було жодного випадку зґвалтування, жодного випадку якогось там насильства, бійок, підпалів тощо. Навіть серед підлітків, які ходили до школи і серед яких також виникла дуже гостра ситуація як реакція на події. Вважаю, що той курс, який ми розробили і почали були впроваджувати в Криму (він називається «Культура добросусідства»), був дуже актуальний. Але, на жаль, протягом п'яти років, коли ми намагалися його впроваджувати в освітню сферу Криму, нам завжди ставили якісь перепони. Для кримських чиновників важливішим було викладати «кримський вальс» (такий курс для старшокласників), аніж займатися культурою добросусідства. Я слухала виступи, що 90 % студентів, яким Міністерство освіти надіслало sms-ки (вважаю це сумнівною інформацією), лаяли його. Я взагалі не знаю, наскільки широко проводилася така «сумнівна акція»: звідки взяли всі мобільні телефони; хто рахував, скільки відсотків було таких відповідей. Але я знаю статистику щодо, скажімо, Кримського гуманітарного інституту в Ялті, де студентам викладався курс культури добросусідства, і знаю, що більшість студентів, які займалися за цим курсом, залишилися патріотами України і переїхали до вишів на материкову час-

тину України. Вважаю, що це також результат нашої роботи. Хочу ще зауважити одну дуже важливу річ. Ми – українці. Ми любимо свою країну, свою мову, свою культуру. Але ми повинні пам'ятати, що живемо у XXI ст., і у світі залишилося тільки 6 % держав, які можуть сказати, що вони моноетнічні. Більшість цих держав – це острови. Україна, навіть зважаючи на те, що 78 % – це етнічні українці, все одно має чимало національних меншин. Ми не повинні сповідувати етнічний патріотизм, не повинні забувати оцю полікультурність нашої держави. Ми не повинні вибудовувати нашу гуманітарну політику як політику асиміляційну: усі ми повинні бути громадянами України, але це не має заважати кожній національності плекати культуру своєї етногрупи. Ви подивіться, адже одним з головних приводів, якими скористалася Росія для розпалювання заворушень і у Криму, і на Сході, була відміна «мовного закону». Тобто ці терени дуже вразливі. Я розумію, що якби не було російської окупації, то не було б таких результатів, які ми мали в Криму. Але все-таки я намагаюся зараз акцентувати увагу на те, що якщо Україна прагне долучитися до європейських цінностей, то ми не повинні забувати, що в Європі навіть один відсоток чи одна людина, але й вона має право на захист, вона не повинна бути дискримінована ні за етнічною, ні за культурною, ні за релігійною, ні за мовною ознаками. Тому поряд з різноманітними популяризаторськими програмами з історії і культури України ми маємо пам'ятати, що історія і культура України – це не тільки історія етнічних українців, але й історія греків, вірменів, болгар, кримських татар. Вони живуть на наших теренах і також доклали досить багато зусиль для розквіту й розбудови нашої держави. Гадаю, що це дуже важливий крок для порозуміння, для того, щоб ми знайшли спільну мову. Наш доробок – це ось такі книжки, завдяки яким ми працювали навіть з дошкільними навчальними закладами. Ми розробили проект «Культура добросусідства», щоб діти мали змогу вивчати і свою культуру, і свою рідну мову, але водночас ознайомлюватися з українською мовою. У нас є ідеї на розвиток цього проекту: ви-

данія другого і третього томів, де будуть присутні польська, угорська та інші мови, які лунають на теренах України. Ми плідно співпрацюємо з Міністерством освіти для того, щоб, як казав пан Юрій, модернізувати Україну, показати її більш привабливою. І для того треба відходити від інформаційних курсів етнографічного спрямування, а більше йти на виховні курси. Тобто використовувати все, що бачить дитина біля себе, для виховної спрямованості, бо діти володіють Інтернетом, кожен може прочитати історію, яка йому буде цікава. Треба робити етнічні громади більш відкритими. Якщо люди будуть більше спілкуватися, то ми будемо таким чином знижувати рівень ксенофобії, сприяти взаємопорозумінню.

Ганна Скрипник: Шановні колеги, дозвольте репліку. Добре знаючи кожного з присутніх, можу запевнити, що сьогодні на Круглому столі йшлося не про етнічний патріотизм, а про патріотизм громадянський, але «український громадянський». Справді, ми маємо говорити в річищі курсу історії України як про історію етнічних українців, так і про історію росіян України, греків України, німців України тощо. Отже, в історію України маємо включати ті фрагменти історії, які свідчать про присутність і співжиття на українських землях поруч з українцями різних етнічних груп чи національних меншин. Водночас історія окремих народів світу – греків, німців, росіян та інших – вивчається в курсі «Всесвітньої історії». Тому, поділяючи думку, що ми мусимо шукати шляхи гармонізації суспільних відносин, урахування реалій, які історично склалися, разом з тим переконана, що не слід прагнути штучно ізольовувати (за допомогою фактів історичної минувшини) національні меншини від української етнічної більшості. Спрямовуймо погляд у спільне майбутнє, а не в різне минуле! Наголошую на потребі формування громадянського українського патріотизму. Це ключове поняття, довкола якого нам треба консолідувати, об'єднувати українське суспільство.

**Вільям Ріш,
доктор історії, професор,
Коледж Джорджії
(Мілледжвілль, Джорджія, США)**

Скажу коротко, щоб не займати багато часу. Як сказала пані Ольга, ми всі майже не спали в дні Майдану і стежили за новинами з України. Тому добре знаємо, що тоді відбувалося в Києві. Ми думали, як і що робити. Мушу просто сказати, що ми повинні йти шляхом об'єднання, тому що є війна – і це турбує нас усіх. Я, до речі, викладач мови: один з моїх студентів загинув на Майдані. Мене турбує все, що відбувається в Україні, мої друзі мали намір покинути Донецьк, інші – ще живуть у Луганську. І я просто хотів сказати, що ми маємо подолати всі стереотипи відчуження. Це включає і тих, хто розмовляє російською, вони мають бути нашими соратниками, нашими союзниками. Інше питання щодо захисту мови і культури України. Це важливо і тут треба працювати. Але під час війни ми маємо шукати якомога ширшого порозуміння.

**Богдан Ажнюк,
доктор філологічних наук,
завідувач відділу мов України Інституту мовознавства
імені О. П. Потебні НАН України**

Дорогі колеги, ми повинні чітко усвідомити те, що хоча військовий стан в Україні офіційно не оголошений (думаю, що це мудра офіційна позиція), однак наша країна є в ситуації саме військового стану. У контексті цього, ми академічні вчені, маємо подивитися на це як громадяни, а не тільки як дослідники. А для цього «білих рукавичок», у яких ми робимо науку, нам замало, позаяк ситуація вимагає ще й «грубих робочих рукавиць». Ми звикли до кабінетної роботи; це нормально і природно в умовах якоїсь європейської країни, скажімо Швейцарії. За нинішніх обставин потрібно брати активну участь у формуванні громадської думки, активно впливати на інформаційний простір, давати йому якісні інформаційні фрагменти, які націлені на відповідну аудиторію. І цю аудиторію потрібно знати. Це робота як на ближчу, так і на віддалену перспективу. Гандж нашого дискурсу в тому, що ми звикли говорити із собі подібними і переконувати собі подібних. Готуючи якісь інформаційні фрагменти для широкої аудиторії в різних форматах, слід пам'ятати, що ми звертаємося до тих слухачів, хто мислить зовсім інакше, дотримується інших поглядів, оперує іншими оцінками і термінами. Тому вирази на зразок «культурний код», «асиміляція» і т. д. – це для пересічного

громадянина іноземна мова, яку він не сприйме і просто не почує. Як виходити із цієї ситуації? Потрібно, вважаємо, шукати в нашому колі і поза ним талановитих популяризаторів, яким давати напрацьовані, дуже стислі, але переконливі за змістом, а навіть дещо спрощені за формою тексти. Але натомість треба говорити, як колись говорили про Стефаника «коротко, сильно і страшно». Тільки тоді це досягає якоїсь цілі, інакше це просто слова, які як порох летять і затуманюють картину світу.

Звичайно, слід проявляти толерантність, але дозовано. В Україні толерантність завжди була не дозована, вона зашкалювала. Напі опоненти толерантністю не відзначаються. В умінні вести інформаційну війну в них можна повчитися. Вони мають потужний пропагандистський апарат і свого Геббельса. А де наш анти-Геббельс? У нас його немає. В Україні немає центру державної інформаційної політики. Розбудова Української держави не може будуватися на самому лише ентузіазмі. Але за умов, коли національна ідея викристалізовується стихійно, потрібно потужних організаційних зусиль і участі в цьому процесі держави. Особливо в тій ситуації, у якій є Україна. Тому, на мій погляд, було б добре, можливо, при МАУ чи НАУ створити науково-інформаційний центр, де можна було б збирати та формувати такі інформаційні тексти чи фрагменти, які добре надаються для поширення через різні інформаційні канали – електронні, інформаційні і т. д. Щодо цього можу навести приклади з особистого досвіду. Нещодавно я ініціював проведення конференції про мовні права в сучасному світі. Після заходу я зв'язався з інформаційним порталом «Обозреватель», і ми провели прес-конференцію, на яку було запрошено професора Юліане Бестерс-Зільгер із Фрайбурзького університету. Участь у заході іноземного науковця, чия думка безстороння, на відміну від українського, була для них та запрошених журналістів із різних агенцій цікавою. Прес-конференція в інтернет-режимі транслувалась у прямому ефірі, ми відповідали на питання журналістів і на телефонні дзвінки. Потім окремі фрагменти конференції були розтиражовані на сайтах ЗМІ; люди почули, що таке мовні права і як їх розуміють в Україні, в Європі, у світі.

Думаю, що варто ініціювати зустріч представників МАУ з представником Адміністрації Президента, обговорити план співпраці академічної науки і влади. Треба нести світло науки в кола чиновників середнього і вищого рівня, бо від правильного розуміння ними гуманітарної політики залежить майбутнє України. Треба їм пояснити, що існування в Україні національних меншин не робить її автоматично багатонаціональною державою. Треба їм пояснити багато інших важливих речей. Друге завдання, яке стосується взаємодії з владою, – це участь учених у формуванні громадської думки. На вулицях Києва щодня бачимо плакати «Любіть Україну!». Це так звана соціальна реклама. Спитаймо фахівця з комерційної реклами: «Наскільки професійно зроблені ці плакати?» Упевнений, що він дасть їм дуже скромну оцінку. Тих, хто замовляв ці плакати, треба публічно спитати: «Чому це зроблено так примітивно? Чому викинуто на вітер бюджетні гроші?» Фахова критика може давати свої позитивні результати.

Галина Бондаренко,
кандидат історичних наук,
провідний науковий співробітник відділу «Український
етнологічний центр» ІМФЕ ім. М. Т. Рильського
НАН України

Шановні колеги! Процес становлення української політичної нації, який так болісно нині відбувається, та процеси пошуку

нової української ідентичності – це ті віддзеркалені проблеми, якими я як науковець займаюся впродовж багатьох років. Зараз триває українсько-російський проект «Трансформація ідентичності в Україні та Росії в пострадянський час», у ході якого були здійснені опитування в різних регіонах країни. Проводилось і візуальне тестування серед учнів та студентів. Їм пропонувалось зобразити себе та представника іншої національності (за власним вибором). Отримані матеріали досить цікаві; молоді українці своїм візаві частіше зображували представників східних, європейських народів, зрідка росіян. Перші такі дослідження ми проводили 2009 року в умовах так званої «газової» війни, а тепер повторно в умовах збройного протистояння.

У своїх виступах колеги наголошували на значенні народної культури. Хочу зауважити, що в сучасних процесах ідентичності етнокультурні маркери відіграють дуже незначну роль, і збереженість українських традицій, календарної та весільної обрядовості не гарантує наявності української ідентичності. Ми можемо лише як «етнопалеонтологи» реконструювати її присутність у минулому. Мені довелося побувати в Белгородській та Воронежській областях Російської Федерації, українське населення яких зберегло мову, кухню, традиції; тим часом усвідомлюють вони себе «хохлами», вважаючи українцями лише тих, хто живе в Україні. Молодь має суцільно російську ідентичність. Тобто вирішальним фактором у процесах ідентичності зараз є самоусвідомлення особистості, що формується під впливом політичних, ідеологічних чинників. І те, що населення Слобожанщини, Південного Сходу за самоусвідомленням – росіяни, є свідченням того, що інформаційний простір тут був завжди російським. У 2000 році мене запросили на конференцію, організовану Донецьким обласним науково-методичним центром народної творчості. Я була вражена тим потужним пластом української етнокультурної спадщини, який був представлений у виступах фольклорних колективів, козацьких об'єднань українського спрямування. Водночас я відкрила для себе існування спеціальних видань: «Комсомоль-

ская правда Донбасса», «Московский комсомолец Донбасса», «Известия Донбасса» та ін. Регіон щедро засівався зернами антиукраїнської пропаганди, які проросли ненавистю до української мови, культури, історії. За результатами досліджень ми писали доповідні записки в державні органи, однак їх ніхто не читав. В одній з них я писала про роль державної символіки. Коли перетинаєш кордон з боку Росії в Україну і на харківській митниці замість державного прапора бачиш його фрагмент, то стає ніяково. Бо на російській території – торжество великодержавності: у парках, на громадських будівлях – зображення герба, у триколон пофарбовані зупинки, супутникові антени, паркани. Жовто-блакитні мости в Україні – дещо запізніла спроба демонстрації українськості міського простору.

Рамки наукових досліджень не завжди дозволяють оприлюднити весь зібраний матеріал. Тому чимало залишилося в архіві, зокрема дитячі малюнки, на яких Росія зображена у вигляді Кінг-Конга в будьонівці, у вигляді ведмедя, що краде мед з України, чи двоголового хижого орла, який дзьобає українську пшеницю. Очевидно, діти відчували те, чого дорослі не бачили чи не хотіли бачити.

З огляду на важливість засобів масової інформації, впливу візуальних засобів на формування громадської думки, я намагаюся постійно моніторити інтернет-джерела, зокрема, за темою подій на Сході країни. Нещодавно з'явилася цікава інформація про те, що в «Контакті» існує засекречена група, яка нараховує близько чотирьох тисяч осіб українських патріотів Донеччини. Спільноти «Український Крим», «Крим – це Україна», «Донбас – це Україна», «Український Донбас» зареєстровані в мережі «Фейсбук». Вони ще бояться себе проявити, але такі спільноти існують. Наші прагнення переконати тих, хто поза Інтернетом, науковими чи громадськими зверненнями, малоефективні. Певні меседжі, звернені до молодшої аудиторії, повинні бути на рівні сучасних засобів комунікації. Скажімо, на електронній сторінці Міністра внутрішніх справ Арсена Авакова я натрапила на посилання на сторінку Олени Степової

(див.: *Степова О.* Все буде Україна! [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.facebook.com/olena.sterova>). Блогер, письменниця з Луганської області, що мешкає в зоні, окупованій терористами, описує картини повсякденного життя в окупації. Емоційність, щирість її текстів, віра в перемогу добра не залишають людей байдужими. Тому й дитячі казки, які розповідала авторка дітям під час обстрілів, і її «Лист до російської матері» розтиражовані в книгах, листівках, які мають попит і серед бійців АТО.

Можливість бути патріотом, висловлювати свою громадянську позицію тепер, можливо, більш важлива позиція, ніж наукова. Багато людей просто не готові сприймати суто наукову інформацію. З огляду на це, наш відділ «Український етнологічний центр» розробив концепцію науково-популярного веб-ресурсу. Планується створити також свій канал в мережі «Ютуб». Колеги, давайте будемо разом працювати над наповненням цього ресурсу; це реальний проект, який, сподіваємося, буде цікавим для молоді. Минулого разу ми говорили, щоб для МАУ зареєструвати сторінку на «Фейсбуці». Але тоді ми не говорили про ідею цієї сторінки. Просте дублювання інформації з офіційного сайту буде, на мій погляд, не цікавим. Може, треба започаткувати сторінку, яка б називалася «Трибуна МАУ», і всі могли б розміщувати коментарі. Відомо, що кожна сторінка в соціальних мережах ніби жива, рухається, якщо ти вкладаєш туди свою енергію і свій час. Тому з огляду поширення «Фейсбуку» серед українців, не кажучи вже про українців у світі, я пропоную, щоб ми обговорили це детальніше.

**Анатолій Калениченко,
кандидат мистецтвознавства,
завідувач відділу музикознавства
ІМФЕ ім. М. Т. Рильського
НАН України**

Я хотів би сказати дуже конкретні речі. По-перше, тут говорилося про Звернення до громадськості й до Президента України. Я додав би: до президентів, керівників парламентів Євросоюзу, Сполучених Штатів Америки та Канади. І обов'язково потрібно додати, що наукова громадськість України вимагає запровадження третього етапу санкцій проти Росії за її агресивні й жорстокі збройні дії на території України. Другий момент. Я хотів, власне, висловити свої рефлексії щодо модерності українства як такого. Те, що говорив пан Шевчук, мені дуже близьке, тому що ми за цим принципом організували «Червону руту». Ми прагнули показати молоді, що українське може бути сучасним, модерним. Щоб не було так, як колись трапилося: коли ми вперше повезли «Руту» в Канаду, то одна професорка університету з Торонто сказала своєму дванадцятирічному сину: «Піди на концерт, послухай український рок». – «Мамо, я чув». – «Та ти не міг чути такого». – «Мамо, я чув». – «Та ти не міг чути». – «Як не міг чути – це ж Ніна Матвієнко». Логіка така була, розумієте? Просто не могли собі уявити, що може бути щось інше, аніж Ніна Матвієнко. Тут я згоден, що потрібно модернізувати

нашу культуру, але водночас і не згоден. Чому нам не поєднати модерність і традицію: рок і писанки. Почитайте концепцію фестивалю «Червона рута», там усе поєднується. Поєднується прекрасно. Тільки етнокультура повинна в модерному стилі подаватися, і тоді світ буде сприймати наш національний колорит. Текст Звернення підтримую.

Ганна Скрипник: Шановні колеги! Дозвольте підвести ризик у нашій сьогоднішній дискусії. Нам потрібно прийняти спільне, колегіальне рішення щодо наших подальших дій на відновлення порозуміння в суспільстві, на інтеграцію Сходу України в загальнонаціональний суспільно-політичний і культурний простір. Я б пропонувала у складі учасників Круглого столу створити постійно діючу робочу групу, яка (залежно від перебігу подій) буде координувати наші справи. Якщо колеги згодні, то прошу подати письмові пропозиції про склад цієї групи.

У контексті виголошених думок і пропозицій дозволю собі висловити кілька міркувань. Щодо шляхів відновлення миру в Україні, то погоджуюсь: крім зміцнення нашої армії, яку маємо всіляко підтримувати, українській владі слід зробити все, щоб припинити оцю військову агресію Росії проти України, адже там щодня гинуть люди. Безперечно, що освітянам та науковцям-гуманітаріям потрібно більше працювати серед населення Сходу України, бо якби не знайшли певної підтримки проросійські сепаратистські ідеологи в середовищі частини місцевого населення, то Росія, можливо б, не наважилася на вторгнення.

Українська гуманітаристика сьогодні має за громадянський обов'язок інформувати, підняти культуру населення, публікувати як монографії, так і популярні, адаптовані тексти, зрештою, підняти почуття державного патріотизму, незалежно ні від мови, ні від етнічного походження наших громадян. Людям слід пояснювати, що не можна підтримувати тих, хто говорить: «Давайте віддамо ці дві області, нащо вони нам з їхніми проблемами». Сьогодні віддамо ці дві області, а завтра треба буде ще шість віддати, а потім і до Києва черга дійде. До того ж там наші громадя-

ни; абсолютну більшість населення Донбасу становлять українці! Додайте ще значну частку тих етнічних росіян Донбасу, які є справжніми патріотами – громадянами України. Ми не маємо права їх зраджувати! Ми мусимо стояти збройно, стояти ідеологічно; мусимо боронити засобом науки і культури ці терени, щоб вони залишилися невід'ємною частиною Української держави.

Наші російські колеги-науковці отримали зараз замовлення – дати, так би мовити, наукове обґрунтування «московського права» на землі так званої «Новоросії». Московській владі (яка тепер не обмежується гаслами «захисту російськомовного населення», а вдається до ширших інформаційних геополітичних мотивацій, піднявши з небуття міф про «Новоросію») це потрібно для того, щоб інформаційно підтримати вторгнення в Україну (у тому числі й військове).

Нам, українським науковцям, не потрібно очікувати, поки таке «обґрунтування» з'явиться, а слід якомога скоріше підготувати й опублікувати спеціальні роботи про історію заселення Сходу та Півдня України, про етнічний склад і динаміку чисельності населення, про мілітарну роль українського козацтва в обороні цих рубежів, про українську (за основними характеристиками) модель етнокультури домінуючої частини мешканців Сходу тощо¹. Над створенням праці на вказану тематику розпочав роботу колектив Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології; гадаю, що до цієї справи долучаться й інші гуманітарні інститути.

Щодо дискусії, про яку згадував професор Олександр Майборода (нагадаю, ідеться про критерії пріоритетності права щодо спірних територій: етнічна більшість населення конкретних територій чи державно-політичне домінування над ними в минулому імперій-завойовниць), то всесвітня історія вже сказала своє слово. Свідченням цього є розпад імперій, розвал колоніальної системи і творення народами національних держав на своїх етнічних землях. Якщо ж керуватися правом державно-політич-

---

¹ Історичну довідку див. у додатку (с. 73).

ного домінування над завойованими територіями в минулому (що сьогодні сповідує Росія), то більшість територій сучасної Російської Федерації треба віддати нинішнім спадкоємцям Золотої Орди! Це ж яка має бути хронологічна межа сьогоднішніх обґрунтувань подібних територіальних претензій і апеляцій до минулого міждержавного розмежування? Так можна дійти до абсурду в міжнародному праві і політиці. У випадку з російським вторгненням в Україну – маємо вкрай небезпечний у міжнародній політиці і міждержавному співжитті прецедент. Росія вдалася до руйнації принципів міжнародного світоустрою: непорушності міждержавних кордонів і територіальної цілісності країн. Сьогодні Росія здійснила агресію проти України та її суверенітету. Маємо боронитися!

Учасники Круглого столу. Київ, 2014

Додаток

З приводу формування етнічного складу населення Сходу та Півдня України¹

Місто Стародуб, яке, за свідченнями визначного дипломата початку XVI ст. С. Герберштайна, було «одним з найславніших міст Сіверського князівства» [9, с. 47] відоме тим, що за часів козацької Української держави в ньому було створено славетний Стародубський козацький полк. Про етнічний склад населення Стародубщини красномовно свідчать дані «Генеральной переписной табели малороссийских и слободских полков» 1742 року, згідно з якими, у Стародубському полку росіян нараховувалося 212, а українців – 20 480 осіб. Винятково український характер населення Стародубського та інших повітів регіону фіксує і «Список населенных мест Черниговской губернии по данным 1859 г.», за яким із 86 766 усіх мешканців Стародубського повіту українці становили 84 773 особи; з 90 478 жителів Мглинського повіту – українці – 86 406; з 113 637 жителів Новозибківського повіту – українці – 76 137 [8, с. 91].

По поваленню Російської імперії населення цього регіону, як свідчать численні звернення до київської влади, проявило велику активність, щоб домогтися його приєднання до України. Проте до місцевого українського населення, яке декларувало прагнення до об'єднання з Україною, більшовицьким урядом Москви було вжито репресивних заходів. Зокрема, Голова української делегації на українсько-російських переговорах С. Шелухін повідомляв, що лише «в Мглині посадили в тюрму 150 українців за те, що вони заявили про своє бажання бути при Україні» [8, с. 92].

Вдавшись до військової агресії проти України, Москва відторгнула і приєднала до своїх земель українську Стародубщи-

---

¹ Пропонований увазі читача матеріал у додатку допоможе внести певні корективи в розуміння тих складних етнодемографічних та суспільно-політичних процесів, які тривали і тривають у південно-східному регіоні України.

ну, яка нині входить до Брянської області. Посилена русифікація, відсутність умов для культурно-національного розвитку українців, репресії – усе це спричинилося до того, що відсоток українців на цих землях різко знизився. За переписом 1989 року чисельність українців у Брянській області становила лише 1,8 % всього населення.

Через ординські навали та розорення земель історичної Сіверщини давнє українське населення з них відступило. Лише з XVI ст. розпочалася їх повторна українська колонізація селянами-втікачами та козацьким населенням. Першим, хто став на захист цих земель від нападів кримської орди, був український князь Дмитро Вишневецький з козаками-запорожцями, який 1559 року в битві переміг «крымцов на Яйдаре близько Азова».

Активну участь у повторному освоєнні цих земель взяли українські козаки, які після поразки національно-визвольної війни проти польського поневолення (зокрема, у битві під Берестечком) влилися в українські колонізаційні потоки. Так, на початку XVI ст. козацький загін (до 1000 шабель) під керівництвом гетьмана Я. Острянина перейшов на територію сучасної Харківщини і в 1638 році осів на Чугуєвів городищі. Про масовість цих переселень свідчать численні факти: 1652 року близько 1000 родин з Батурина, Борзни, Ніжина, Сосниці, Бахмача, Конотопа переселилися на землі сучасного Воронезького краю. Поселення виникали також південніше Белгородської лінії укріплень, що була вибудована в 1633–1653 роках. Уздовж цієї лінії виникло 20 міст-укріплень.

Оскільки і нові освоєні землі необхідно було боронити від завойовників, то для створення надійної оборони поселенці об'єднувалися в полки. Зокрема, 1652 року на базі козацького полку з-під Острога (у 1000 шабель) під проводом полковника Івана Зіньковського було створено перший на Слобожанщині Острогозький полк і засновано Острогозьк. На основі загону Герасима Кіндратовича зі Ставищ Білоцерківського полку було створено Сумський полк. З переселенців Правобережжя та Лівобережжя України, котрі заснували 1654 року Харків, згодом було сформовано Харківський полк. У такий самий спосіб формова-

лися Охтирський, Балаклійський, Ізюмський та інші полки й слободи [2, с. 109].

Одночасно в освоєнні земель Слобідської України, а також територій майбутніх Курської, Воронежської, Белгородської губерній брали участь вихідці із центральних і східних районів Росії. Проте основну частину переселенців на Слобожанщину становили українські селяни та козаки. Саме завдяки українському козацтву, яке відіграло важливу роль в обороні південних рубежів Московської держави, остання на середину XVI ст. зуміла просунути свої кордони аж до земель Вольностей Війська запорозького. Про національне співвідношення переселенців з України та Росії на Слобожанщину свідчить хоча б перепис населення Харкова 1655 року: з 587 сімей поселення всі були козацькими. У найбільшому на 1742 рік Острогозькому полку було: «великоросіян “рядових и разного звання людей”» – 444 чоловік; українців – 2 242 [8, с. 27].

Українська старшина організовувала свідоме освоєння Слобожанщини й колонізацію цих земель шляхом «пожалувань», «скупки», «заїмок» тощо. Наслідком такої політики української козацької старшини, а також стихійної колонізації цих теренів українськими селянами, усупереч волі царської влади, стало помітне домінування української людності на значній частині Слобожанщини.

У 1763 році в окремих повітах Воронежської губернії питома вага українців відносно всього населення була дуже високою: у Хоперському – 80,82 %; у Середському – 73,7 %; у Павловському – 57,39 % [4, с. 115]. Такий самий високий відсоток українців на землях Слобожанщини зафіксовано й Першим всеросійським переписом 1897 року, згідно з яким, у Харківській губернії українці становили 80,6 % від усієї людності, а у Воронежській – майже половину – 43,4 % [6, с. 387, 390]. До того ж в окремих повітах Воронежської губернії, за даними цього перепису, українці становили абсолютну більшість населення. Зокрема, в Острогозькому повіті частка українців становила 90,3 % всього населення; у Бирючинському – 70,5 %, у Богучарському – 81,8 %; у

Валуїському – 51,1 %. Значна кількість українців мешкала в повітах Курщини: скажімо, у Гайворонському повіті їх було 59,4 % від усього населення, у Путивльському – 52,6 %, у Ново-Оскольському – 51,1 % тощо [6, с. 390]. Проте, здійснюючи в пореволюційний час адміністративно-територіальне розмежування між Україною та Росією на території Слобожанщини, російський уряд свідомо не враховував національного складу населення. Як результат, чимало українських селищ Слобожанщини було віднесено до Воронежської та Курської губерній Росії.

Після розвалу імперії на теренах Слобожанщини починається широкий український культурно-національний та державницький рух, спостерігається процес українізації. На мітингах і маніфестаціях населення декларувало свою українську належність і вимагало входження цих земель до України. Зокрема, в Острозькому повіті, Валуїках та інших містах відбулися українські з'їзди, які висловилися про приєднання цих територій до України. Ось, наприклад, фрагмент звернення учасників національного з'їзду Валуїського та Острозького повітів: «Український з'їзд частини Вороніжчини і селянський з'їзд Острозького повіту на Вороніжчині, визнаючи себе українцями, робить заяву Центральній Раді і Російському Тимчасовому Правительству, що поділення України і невизнання Слобожанщини є шлях контрреволюційний, протестує і домагається, аби українська частина Слобожанщини була прилучена до автономної України» [8, с. 28–29].

У 1918 році українська делегація оголосила пропозиції про розмежування з Росією по землях Воронежчини й Курщини, згідно з якими, більшість районів, компактно заселених переважно українцями, мала би відійти до України. З такими пропозиціями звернулися до Москви і збори населення багатьох районів і повітів цього краю. Проте російський радянський уряд щодо України продовжував ту саму політику, що була й за царського режиму. Як доповідав голова української делегації на переговорах із Росією С. Шелухін, російський уряд «послав по прикордонному району озброєних агітаторів та ватаги червоної

армії з кулеметами і, погрожуючи шляхом терору, став вимагати голосувати за Росію й під владу СРСР. Неслухняних били, розстрілювали, саджали по тюрмах, залякували погрозами» [8, с. 29–30].

Більшовицька Москва на всіх етапах переговорів з Україною свавільно ігнорувала пропонувану Україною і прийнятий у світі принцип міждержавного розмежування за етнографічною (національною) ознакою, намагаючись вирішувати питання з позицій диктату. Відтак при визначенні кордонів України у 1917–1925 роках (за умови відвертого тиску з боку Росії) до України не ввійшли периферійні райони її історичних етнічних теренів (Стародубщина, ряд районів Воронезчини, Курщини, Белгородщини та ін.). Позбавлені будь-яких умов культурно-національного розвитку, зазнаючи переслідувань та фізичних репресій, українці в цих регіонах були зросійщені і кількість їх катастрофічно зменшилася.

***

Важливою ділянкою українсько-російського міжетнічного пограниччя є територія сучасної Донщини. На кінець XVIII ст. на території від гирла Дону й до середньої Кубані (між Єйськом, Ростовом, Тихорецьком, Краснодаром, на лівобережжі Кубані) українське населення становило переважну більшість. Початок українського проникнення на нижньодонські степи було покладено ще наприкінці 50-х – на початку 60-х років XVI ст. військовим походом українських козаків під проводом князя Вишневецького на штурм Азова. Збереглися й донині на Ростовщині хутори, що названі на честь славетного князя. А вже 1570 року загін запорожців (5000 осіб), повертаючись із походу на Астрахань, зупинився неподалік фортеці Азов і заснував місто Черкаськ. До початку XX ст. значна частина Донщини була заселена українцями. Після завершення періоду громадянської війни до складу України ще входив Шахтинський округ. Про кількість українців у національному складі населення ряду районів Шахтинського та Таганрозького округів на період 1924 року свідчить хоч би така статистика:

Голодаївський район – 77,9 %;
Катеринівський район – 82,5 %;
Матвієво-Курганський район – 84,7 %;
Федорівський район – 56,9 %.

Утім, державно-національне розмежування між Україною та Росією відбулося згідно з рішеннями радянської Москви, за якими до Росії перейшли Шахтинська і Таганрозька округи [8, с. 71–72]. З часу, відколи українські етнічні території були передані до Північно-Кавказького краю РСФСР, українське населення знову, як і за царського режиму, було позбавлене можливостей розвиватися на національній основі та здобувати освіту рідною мовою. Нарком освіти УСРР М. Скрипник із цього приводу зазначав: «В Таганрозькій окрузі, де українське населення складало 71 %, після передачі цієї округи зі складу УСРР до Північно-Кавказького краю РСФСР, кінець-кінцем закрито всі українські школи, і зараз там немає жодної української школи» [8, с. 77–78].

***

На південь і південний схід від Дону сформувалася велика, освоєна українським людом територія, відома під назвами Кубань, або Малиновий Клин. У 1792 році сюди було переселено українське Чорноморське козацьке військо. Чорноморські козаки заснували тут 40 курінних селищ. На початку XIX ст. на Кубань було переселено ще 50 000 козаків з родинами (з Полтавщини й Чернігівщини). Освоєння цих земель українцями продовжувалося і впродовж наступних років. Зокрема, у другій половині XIX ст. на Кубань переселилося ще 250 000 чоловік. Наприкінці XVIII ст. майже все населення Кубані було українським. Очевидці так описують край початку XX ст.: «Кубанщина – переважно український край. Більша частина козаків вийшла із Запоріжжя і тільки за Кубанню починається якась мішанина, бо там приписано до війська кілька тисяч селян донських та азовських козаків і миколаївських солдатів» [7, с. 105].

Однак, незважаючи на українську етнічну більшість населення, після революції Кубань було включено до складу Росії.

З 1920-х – до початку 1930-х років тут спостерігається відродження українського культурно-національного життя. У краї нараховувалося 900 000 україномовних жителів, працювало майже 150 українських шкіл. Проте вже з 1932 року почалися масові переслідування свідомої частини українства. Закривалися українські школи, хати-читальні; українська література спалювалася в людних місцях, було репресовано українських діячів культури, українських представників місцевої влади. У ході так званого розкуркулення влада вдавалася до масових депортацій українських селян з Кубані. Значних втрат зазнали українці Кубані і внаслідок штучно організованого більшовицькою Москвою Голодомору 1933 року. У результаті переслідувань і масштабних репресій, учинених тоталітарною владою Москви щодо «братнього українського народу», в етнодемографічній структурі населення Північного Кавказу відбулися зміни. Зокрема, якщо тільки на суцільно заселених українцями землях Північного Кавказу українців у 1926 році нараховувалося 2,5 млн (а на території розсіяного проживання мешкало ще 0,6 млн українців), то на 1989 рік кількість українців краю скоротилася більше ніж у 6 разів і становила лише 479,4 тис. осіб.

Отже, на оформленні північно-східних та східних кордонів України з Росією позначилися як пряма військова агресія більшовицької влади Росії проти України, так і різноплановий дипломатичний тиск та довільне, тенденційне трактування історичних і етнодемографічних реалій російським урядом. Унаслідок цього, як справедливо зазначає член-кореспондент НАН України В. І. Наулко, «мільйони компактно розселених українців залишилися поза Україною – у суміжних регіонах Кубані, Північного Кавказу, Приазов'я, Центрально-Чорноземного регіону тощо» [5, с. 16]. На українських землях, які відійшли до Росії (Північна Слобожанщина, частина Ростовської області (Таганрозька і Шахтинська округи), західна Кубань (Краснодарський край), за даними перепису 1926 року, українців нараховувалося 3 млн 357 тис. осіб, що становило 66 % всього населення цих земель. За В. Кубійовичем, ці українські етнічні землі – вели-

ка суцільна неросійська територія, відторгнута Росією від України, що була «включена до Росії навіть без прав автономної республіки чи автономної області; в ній українці не мають жодних національних прав, немає українських шкіл... української преси і книжок, а приплив українського друкованого слова і взагалі культурних зв'язків з УРСР – утруднений» [3, с. 52].

У зловісні пореволюційні десятиліття до українців цих східних українських етнічних земель були застосовані найжорстокіші фізичні розправи й масові депортації, унаслідок яких кількість українців на пограниччі Росії з Україною, Північному Кавказі за 1926–1939 роки зменшилася з трьох з лишком мільйонів до 0,3 млн.

***

Істотним аспектом процесу формування української національної території є національно-українське відвоювання нижньодніпровських просторів і Причорномор'я. Повторне освоєння українських степових районів було пов'язане з виникненням та існуванням Запорозької Січі та залюдненням краю козацьким населенням (XVI–XVIII ст.). На першу половину XVIII ст. кордони Запорожжя по Лівобережжі на півночі сягали річки Орелі (притоки Дніпра), на півдні – річки Конки, на сході – вони простягалися до нижньої течії Дону, невеличкою територією між Бердянською косою і гирлом Кальміусу безпосередньо виходили до Азовського моря.

Ці кордони земель Запорожжя, якими Запорозька Січ фактично володіла з початку XVI до кінця XVIII ст., були закріплені за козаками спеціальним указом польського короля Стефана Баторія від 1576 року, а пізніше – підтвержені іншими польськими королями та московськими царями. На освоєних запорожцями землях виникло 8 паланок – регіональних осередків господарської діяльності, у яких проживало близько 200 000 чоловік. На південь від Запорожжя у Причорномор'ї та Криму жило близько мільйона українців.

На Запорожжі виробилися демократичні форми правління і фермерський спосіб землекористування. Існування Запорожжя

з його демократичним державним устроєм та своєрідним способом господарювання перешкоджало реалізації далекосяжних геополітичних намірів Російської імперії – вийти до Чорного моря. Тому царат, використавши козацьку військову силу й майстерність у боротьбі проти татар, взявся за фактичне знищення Запорозжя та витіснення української людності з освоєних нею земель. У контексті російського проникнення до Чорного моря у XVIII – на початку XIX ст. розпочинається нова хвиля колонізації краю. На добре облаштованих та загосподарьованих козацьких землях 1764 року царська влада насаджує нове територіально-адміністративне формування під назвою «Новоросія». Звідтоді починається цілеспрямована політика русифікації краю, що супроводжувалася загарбанням козацьких земель та передачею їх на пільгових умовах колоністам з Європи та Росії, а також роздаровуванням їх царським вельможам. Запорозьких козаків переселяли у віддалені райони (спочатку в міжріччя нижньої течії Південного Бугу і Дністра, а згодом – на Кубань), де вони за умов посиленої русифікації втрачали свою національну ідентичність.

На землях українських козаків були створені також (крім Новоросії) Нова Сербія (охоплювала територію сучасних північної частини Кіровоградської та південну частину Черкаської областей) та Слов'яно-Сербія (охоплювала південно-східні терени сучасної України). Численні архівні матеріали (колективні скарги українських селян) засвідчують, що іноземним і російським колоністам російська влада часто відводила на південних теренах України землі цілих козацьких поселень, фактично витісняючи останніх з їхніх садиб та розоряючи їх. Українських селян, порівняно з іншими категоріями колоністів, позбавляли пільг, чинили на них усілякий економічний тиск.

Проте, незважаючи на антиукраїнську політику царату щодо колонізації півдня та південного сходу України, кількість українців у краї неупинно зростала. Уже на кінець XVIII ст. українці становлять переважну більшість населення краю (понад 70 %). Зокрема у 1763–1764 роках українці становили 74,8 % населення Новоросії, росіяни – 12,05 %, «волохи» – 9,19 %, серби – 2,08 %,

поляки – 0,83 %, болгари – 0,24 % тощо. Із загального числа населення Новоросійського краю 1773 року – (107 143 чоловік) – українці становили 65 259, а росіяни – 39 496; волохи – 2 471 осіб [2, с. 105].

«Материали для географии и статистики России. Херсонская губерния», видані 1863 року, засвідчують, що близько 75 % населення Херсонської губернії, до складу якої входила територія нинішніх Одеської, Миколаївської, Кіровоградської областей і правобережної частини Херсонської області, у 1852 році становили українці. Навіть у самій Одесі на цей час росіяни за чисельністю були лише на п'ятому місці.

Отже, усупереч натискам сусідніх народів, український народ у цілому зумів відстояти основну частину своїх етнічних земель, освоєюючи водночас степові простори на Сході й Півдні. Відзначимо, що цілеспрямована політика русифікації Півдня України, яка особливо інтенсивно проходила в роки радянської влади, істотно вплинула на етнодемографічні характеристики населення Сходу та Півдня України.

***

У пореволюційний час розпочалася нова величезна хвиля міграції росіян в Україну, насамперед на схід та південь республіки. Цьому процесу передувала здійснена російським більшовицьким урядом політика геноциду щодо українського етносу. Основний удар було спрямовано проти українського селянства, яке становило понад 90 % усіх українців. Під гаслами боротьби проти куркульства значна частина селян фактично була оголошена поза законом, позбавлена будь-яких прав, піддана фізичному знищенню або депортована за межі України. Зокрема, лише в 1929–1930 роках з українських сіл було вивезено понад півтора мільйона так званих куркулів – кращих господарів разом з родинами – до Сибіру та на північ Росії. Оскільки депортувати все населення в режиму не вистачило потуги, то решту вирішено було замордувати голодом. Підтвердженням того, що винищення українства голодом було цілеспрямованою акцією більшовицької Москви, є зізнання помічника Сталіна в Украї-

ні – Менделя Хатаєвича, який у 1933 році керував кампанією зернозаготівлі: «Між селянами і нашою владою точиться жорстока боротьба. Це боротьба на смерть... Голод довів їм, хто тут господар. Він коштував мільйони життів...». Унаслідок зорганізованого Москвою штучного голоду в 1932–1933 роках українське село втратило, згідно з даними різних джерел, від 4 до 7 млн життів. Водночас винищувалися як інтелектуальний потенціал нації, так і національні кадри в уряді та партії. Замість знищених національних керівних кадрів в Україну було надіслано десятки тисяч більшовицьких функціонерів з Росії.

Звільнивши «життєвий простір», більшовицька Росія зорганізовує посилену колонізацію України росіянами. Намісник Москви в Україні П. Постишев, один з основних організаторів українського голокосту, видає розпорядження про заселення росіянами спустошених внаслідок голоду українських сіл. «Повідомлення Всесоюзного переселенського комітету при Раднаркомі СРСР про переселення на Україну колгоспників з інших територій країни» засвідчують, що на кінець грудня 1933 року кількість переселенців з Росії у порожні після Голодомору українські хати Одещини, Дніпропетровщини, Донеччини та Харківщини становила 117 149 осіб. Під грифом «Секретно» начальника ГУЛАГ ОГПУ тов. Берману повідомлялося, що на 28 грудня 1933 року план перевезень колгоспників з Росії в Україну виконаний на 104,7 %. Це було 21 856 селянських господарств із Горьківської, Івановської, Центрально-Чорноземної областей Росії. Документи свідчать, що для новоселів уряд створював щонайкращі умови, надаючи всілякі пільги й матеріальну допомогу. Унаслідок цієї експансіоністської політики більшовицької Москви під кінець 1930-х років кількість росіян в Україні збільшилася майже вдвічі.

Дослідники справедливо зазначають, що за радянських часів більшовицькою владою використовувалися ті самі, що й за царату, мотивації цілеспрямованої міграції росіян в Україну – забезпечення російського впливу в ключових індустріальних і політичних центрах неросійської республіки. Так, у 1921–1922 роках

робочу силу на шахти Донбасу вербували головно з Росії; «цілеспрямовані заходи з метою перемішування національного складу населення здійснювалися протягом усіх років існування СРСР» [1, с. 146].

Очевидно, що в пореволюційний період чисельність росіян в Україні швидко зростає не за рахунок їх природного репродуктивного розвитку, а внаслідок міграцій у великі міста та промислові центри з-поза меж України. Якщо в 1917 році в Україні в сучасних її межах налічувалося 3 млн 20 тис росіян (9,9 % від усього населення), то 1939 року їх чисельність зросла до 4 млн 315 тис (10,4 %), а в 1989 році їхня кількість зросла до 11 млн 355 тис (22,1 %). Тільки за період 1926–1989 років чисельність росіян в Україні зросла у 4,3 рази. Про інтенсивну міграцію росіян в Україну, зокрема в повоєнний період, свідчать дані переписів 1959 та 1989 років. Приріст росіян в Україні (4 264 769 осіб) за зазначене тридцятиріччя був майже такий, як і приріст українців (5 260 560), незважаючи на те, що стартова кількість росіян 1959 року була майже в 5 разів меншою, аніж українців. Важливо зазначити, що, згідно з даними перепису населення 1989 року, майже половина росіян України народилися поза межами України, тобто були мігрантами [див.: 1, с. 146–147].

Особливо інтенсивний приріст росіян за період з 1959 по 1979 роки спостерігався в Донецькій та Луганській областях. Так, якщо в Донецькій області приріст українців становив 254 433 осіб, то росіян – 624 138; а в Луганській відповідно 56 408 і 272 013 осіб. Якщо врахувати, що середня народжуваність (темпи природного приросту) у росіян та українців практично однакова, то стає очевидно: причиною швидкого збільшення кількості росіян у тогочасній Україні було цілеспрямоване їх масове переселення в цю республіку з-поза її меж.

Щодо чисельного співвідношення українців і росіян у південних областях України, то дані переписів населення Одеської, Миколаївської та Херсонської областей за 1989 рік ілюструють переважання українців. Зокрема, українці в цих областях відповідно становили 54,6 %; 75,6 %; 75,8 %, а росіяни – 27,4 %; 19,4 % і

20,2 %. Сьогодні українці на теренах колишньої так званої Нової Росії, як і в інших областях України, становлять абсолютну більшість. Проте є досить значним відсоток росіян в індустріально розвинених областях з високою питомою вагою міського населення (за переписом 1989 року): 45 % – у Луганській, 44 % – Донецькій, 33 % – Харківській, 32 % – Запорізькій тощо. Хоча протягом двох останніх десятиліть намітилася дещо інша тенденція: за переписом 2001 року кількість росіян в Україні за часів незалежності скоротилася і становила 8 млн 334 тис. осіб (17 % від загальної кількості населення).

1. Етнонаціональна структура українського суспільства. Довідник. – К., 2004.
2. Заставний В. Українські етнічні землі. – Л., 1993.
3. Кубійович В. Зміни національних відносин в Україні у ХХ столітті // Народна творчість та етнографія. – 1996. – № 1.
4. Махнова Г. П. Чисельність і склад українського населення Росії в 60-х роках ХVІІІ ст. // Український історичний журнал. – 1965. – № 2.
5. Наулко В. Український етнос у часі і просторі // Берегиня. – № 1. – 1992.
6. Русов А. Статистика українського населення європейської Росії // Український народ в його прощом и настоящем. – С.Пб., 1916.
7. Сергійчук В. Етнічні межі і державний кордон України. – К., 2000.
8. Сергійчук В. Українці в імперії. – К., 1992.
9. Січинський В. Чужинці про Україну. – К., 1992.

ЗВЕРНЕННЯ
учасників Круглого столу
«Роль учених-гуманітаріїв у сприянні стабілізації
ситуації та відновлення миру в Україні»
до Президента України, Кабінету Міністрів
України, наукової спільноти та громадськості
України, до народів і урядів Європи

Ми, учені-гуманітарії Національної академії наук, викладачі вищих навчальних закладів і представники творчої інтелігенції, у драматичні для України дні, коли відбувається вторгнення військових угруповань Російської Федерації на українську територію, коли окуповано Крим та інспірується збройне протистояння на Сході країни, звертаємося до Президента, Кабінету Міністрів, наукових кіл, громадськості України із закликом об'єднати зусилля всього народу для відсічі агресії і відновлення миру на українській землі. Звертаємося до народів і урядів європейських країн підтримати сьогодні нашу державу в її боротьбі за незалежність, мир і територіальну цілісність.

В основу агресивної політики проти України покладено прагнення російського політичного керівництва перешкодити реалізації євроінтеграційних устремлінь нашої держави і втягнути її в орбіту геополітичних інтересів Росії. Така геополітична мотивація неоголошеного, проте реального військового вторгнення Росії в Україну – унаслідок якого зростає ескалація збройного конфлікту, гинуть мирні громадяни й українські військовослужбовці, зруйновано інфраструктуру десятків міст і сіл, порушено господарсько-економічне життя на Сході України – не має нічого спільного ні з демократією, ні з добросусідством. Військове проникнення диверсійних груп з Росії; криваві провокації проти мирного населення, що здійснюються сьогодні на Донбасі найманці-терористи з РФ з метою скомпрометувати Українську державу; викрадення й незаконне утримання українських грома-

дян у російських в'язницях є свідченням неприпустимої у XXI ст. жорстокості та цинізму, грубого порушення норм міжнародного права з боку Росії.

Антиукраїнська пропаганда в російських ЗМІ спотворює справжню сутність суспільно-політичних процесів в Україні, множить негативні антиукраїнські стереотипи, породжує вороже сприйняття України в Росії та працює на ескалацію напруженості й протистояння на сході нашої держави.

Ми заявляємо, що подібні дії російської сторони виходять за рамки цивілізованої політики й моралі, і закликаємо Росію припинити постачання зброї та потік військових диверсійних груп в Україну. Закликаємо російську спільноту, зокрема науковців, виявити мудрість і добру волю, щоб зрозуміти згубність агресивної політики нинішнього керівництва Росії проти України і зупинити її. Російським очільникам слід пам'ятати, що благополуччя народів визначається не обсягами територій, а рівнем економічного розвитку, дотриманням принципів демократії і рівності громадянських прав і свобод.

Непрогнозованими й найзагрозливішими є геополітичні наслідки російського вторгнення на українську територію: Росія порушила післявоєнний світоустрій і Гельсінські принципи суверенності держав та недоторканності їхніх кордонів. «Локальна війна» Росії проти України може покласти початок глобального переділу світу та Третьої світової війни. Сьогодні є очевидним прагнення Росії перекроїти карту післявоєнної Європи. Розуміючи цю небезпеку, закликаємо європейські народи виступити солідарною силою на захист миру, суверенітету і територіальної цілісності України. Переконані, що тільки спільними зусиллями цілого світу ми зупинимо агресора, зупинимо війну, відновимо мир в Україні і покладемо край загрозам територіальних війн у Європі.

16.07.2014 р.

м. Київ; Інститут мистецтвознавства,
фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України

**Список учасників Круглого столу,
котрі поставили свої підписи
під Зверненням:**

Мозер Міхаель – президент Міжнародної асоціації українців, професор Віденського університету;

Головаха Євген Іванович – доктор філософських наук, професор, заступник директора Інституту соціології НАН України;

Майборода Олександр Микитович – доктор історичних наук, професор, в. о. директора Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України;

Скрипник Ганна Аркадіївна – академік НАН України, директор ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України;

Євтух Володимир Борисович – доктор історичних наук, член-кореспондент НАН України, професор, директор Інституту соціології, психології та соціальних комунікацій НПУ імені М. П. Драгоманова, заслужений діяч науки і техніки України;

Драч Іван Федорович – український поет, перекладач, кіносценарист, драматург, державний і громадський діяч, перший голова Народного Руху України, Герой України;

Склярєнко Віталій Григорович – академік НАН України, директор Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, заслужений діяч науки і техніки України;

Кушнір В'ячеслав Григорович – доктор історичних наук, декан історичного факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова;

Загнітко Анатолій Панасович – доктор філологічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, декан філологічного факультету Донецького національного університету;

Пономарів Олександр Данилович – доктор філологічних наук, професор кафедри мови та стилістики Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, академік АН ВШ України;

Шевчук Оксана Василівна – кандидат мистецтвознавства, заступник директора з наукової роботи ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України;

Михед Павло Володимирович – доктор філологічних наук, професор, завідувач відділу слов'янських літератур Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України;

Єкельчик Сергій Олександрович – доктор філософії, голова Канадської асоціації українців;

Борисенко Валентина Кирилівна – доктор історичних наук, професор, завідувач відділу «Архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів» ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, заслужений діяч науки і техніки України;

Мушкетик Леся Георгіївна – доктор філологічних наук, провідний науковий співробітник відділу мистецтва та народної творчості зарубіжних країн ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, голова Національної асоціації українців;

Чернега Петро Макарович – доктор історичних наук, професор, академік Академії наук вищої освіти, завідувач кафедри етнології Інституту історичної освіти НПУ імені М. П. Драгоманова;

Гундорова Тамара Іванівна – доктор філологічних наук, член-кореспондент НАН України, завідувач відділу теорії літератури Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України;

Стеценко Кирило Вадимович – доцент, завідувач кафедри шоу-бізнесу Київського національного університету культури і мистецтв;

Кармазіна Марія Степанівна – доктор політичних наук, професор Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, заслужений діяч науки і техніки України;

Курочкін Олександр Володимирович – доктор історичних наук, головний науковий співробітник ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України;

Наулко Всеволод Іванович – доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, заслужений працівник освіти України;

Степовик Дмитро Власович – доктор мистецтвознавства, професор, завідувач відділу образотворчого мистецтва ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України;

Ратушняк Олександр Михайлович – кандидат педагогічних наук, доцент Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка;

Пресіч Ольга Вікторівна – канадсько-українська поетеса та літературознавець, член Спілки письменників України, викладач української мови та культурної історії Східної Європи Університету Вікторія (Канада);

Бондаренко Галина Борисівна – кандидат історичних наук, провідний науковий співробітник відділу «Український етнологічний центр» ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України;

Ріш Вільям – доктор історії, професор, Коледж Джорджії (Мілледжвіль, Джорджія, США);

Калениченко Анатолій Павлович – кандидат мистецтвознавства, в. о. завідувача відділу музикознавства ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України;

Шевчук Юрій – кандидат філологічних наук, викладач української мови і культури в Колумбійському університеті (Нью-Йорк, США);

Солонська Наталія Гаврилівна – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу зарубіжної україніки Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського;

Артюх Лідія Федорівна – кандидат історичних наук, провідний науковий співробітник відділу «Український етнологічний центр» ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України;

Вахніна Леся Костянтинівна – кандидат філологічних наук, в. о. завідувача відділу мистецтва та народної творчості зарубіжних країн ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України;

Русанов Юрій Анатолійович – кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри етнології та краєзнавчо-туристичної роботи Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка;

Стригун Назар Федорович – актор, директор проекту «ТЕЛЬ-НЮК: Сестри» (Сестри Тельнюк);

Радчук Віталій Дмитрович – кандидат філологічних наук, доцент Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Зуйковська Аліна Альбертівна – кандидат політичних наук, науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України;

Тельнюк Галина Станіславівна – заслужена артистка України;

Зорич Оксана Остапівна – науковий співробітник відділу соціально-політичної історії Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України;

Поріцька Ольга Анатоліївна – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу «Український етнологічний центр» ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України;

Фільц Богдана Михайлівна – кандидат мистецтвознавства, старший науковий співробітник відділу музикознавства ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України;

Хай Михайло Йосипович – доктор мистецтвознавства, завідувач відділу етномузикології ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України;

Боса Любов Григорівна – кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу «Український етнологічний центр» ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України;

Артюх Аліна Анатоліївна – молодший науковий співробітник відділу «Український етнологічний центр» ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України.

Наукове видання

*РОЛЬ УЧЕНИХ-ГУМАНІТАРІЇВ
У СПРИЯННІ СТАБІЛІЗАЦІЇ
СИТУАЦІЇ ТА ВІДНОВЛЕННЯ
МИРУ В УКРАЇНІ:
матеріали Круглого столу*

У підготовці збірника взяли участь
Н. Ващенко, М. Голєня, І. Матвєєва, Т. Миколайчук,
Л. Настєнко, О. Піскун, О. Щєрбак

ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України
Київ, вул. Грушевського, 4